

KULTÚRA

ROČNÍK XXIII. – č. 8

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

22. APRÍLA 2020

Vydáva FACTUM BONUM, s. r. o. • Šéfredaktor TEODOR KRIŽKA • Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava • mobil: 0911 286 452 • e-mail: kultura@orangemail.sk • Cena 1,60 €

Snímka: Teodor Križka

Mariánsky stĺp

Skončí sa pôst a príde hosť,
čnosť odeje si núdzu skutku.
A na rebríku mladá horlivosť
na šiju sochy viaže slučku...

vrát' naspäť stĺp, a pokániu daj tvar,
pozdvihni svätosť z našich ľudských zvratkov,
vysoko nad nás naspäť zdvihni tvár
tej, ktorá všetkým z nás je Matkou.

Možné je všetko. Keď však ožije
ten smútok v hĺbke mojich predstáv,
ako mi svätá hlava Panny Márie
padáva k nohám, dvíham na piedestál

TEODOR KRIŽKA

Odpusť mi, spravodlivosť zamladi,
dnes stará spravodlivosť s tebou trpí,
možno sme iba dva zlé príklady,
možno sme iba identicky hlúpi.

kus svojho srdca miesto kameňa.
Trýznenie, nevracaj sa, dost' už, chod' už!
Alebo nie, ak nemáš ramená,
vezmi si moje, mojimi si poslúž,

A možno naša hlúposť je len schod,
a nahor pôjde, čo šlo včera dole,
a zabudnuté predsa bude vhod,
až múdrosťou sa stane z Božej vôle.

Divide et impera v preklade z latinčiny znamená svetoznámy výrok: Rozdeľuj a panuj. Počul to snáď už každý, okrajovo sa to azda objavuje aj v školských učebniciach, ale málokto sa zamýšľa nad týmto výrokom a ešte menej ľudí si ho dáva do súvislosti s udalosťami po celom svete. Ide totiž o vojenskú stratégiu, vďaka ktorej môže aj menší či slabší protivník poraziť silnejšieho a väčšieho. Prioritou a snahou tejto stratégie je rozoštváť a rozdeliť nepriateľov s cieľom, aby začali proti sebe bojovať. Následne je ľahšie ich ovládnuť a poraziť ich. Buď ich následne môže „doraziť“ oslabených po vzájomnom boji, prípadne môže vstúpiť ako záchranca do konfliktu a vyjsť ako

ochranca a de facto víťaz. Práve tento druhý variant sa poslednú dobu využíva veľmi často.

Výrok je spájaný s florentským historikom a politickým mysliteľom Niccolò Machiavellim, narodeným v roku 1469. Avšak táto stratégia boja tu bola ďaleko pred tým, než ju Machiavelli verejne prezentoval v podobe, akej sa dochovala do dnešných dní.

Vojny sa vedú vo svete už od staroveku, no nie pre česť a slávu. Pre tú možno bojovali jednotlivci, rytieri, či odvážni vojaci. Tí však vojnu nevyvolávajú. Bohužiaľ, stanú sa nástrojom na dosiahnutie vyššieho cieľa tých, čo nikdy čestne nebojujú, no vždy špekulantsky vyvolávajú vojny.

PAVOL ONDRÍK

Nedel'ná reminiscencia

Videl som národ
plný neistoty a strachu,
národ čakajúci spásu.

Videl som národ
neistý vo svojich istotách...
Stáli v oknách, pri plotoch...
...Čakali nádej...

Videl som národ
a plakal som s ním
nad svojou biedou.

Ale Ten, „ktorého som niesol“,
ktorý je JA!, hovorí:
„Videl som národ,
ovečky zblúdivé,
národ, ktorý ostal v tme
a je mi ho ľúto,
lebo ich milujem...“

Videl som, vidím a počujem
kľáčiach šepť perami:
„Pane zachráň nás!
Pane, i ja Ťa milujem!“

Videl som národ,
ktorý neprestal veriť,
len trocha zblúdiv.

Videl som ľudí
plných dôvery a nádeje,
zopnuté ruky v modlitbe,
zapálené sviece
i bedrá prepásané dôverou...

Anton Rašla vypovedá

V sobotu odpolednia 4. 12. 1982 stretol sa Pavol Čarnogurský s bývalým obžalobcom v Tisovom procese Dr. Antonom Rašlom v reštaurácii „Pod Machnáčom“, naproti internátu Lafranconi, na nábřeží Dunaja. Kedysi tu stála dedinská krčma pod poetickým pomenovaním „Krčma u zlatej fantázie“. Tído J. Gašpar tu vedel vysedať dni a noci so svojou bohémou literárnou spoločnosťou.

- Podali sme si ruky, pričom Rašla zvolal: „Veď Vy ste sa, pán Čarnogurský, takmer nezmenili. Koľko je tomu rokov, čo sme sa nevideli?“ pýtal sa zvedavo.

- Od posledného stretnutia, ako sme skončili svoje účinkovanie v uniformách čs. armády v Košiciach na jar 1945 uplynie čochvíľa 38 rokov. Krátke naše stretnutie bolo počas procesu s Dr. Jozefom Tisom v Bratislave, 9. januára 1947, počas môjho svedeckého vystúpenia v ňom, a potom v bratislavskom Vojenskom historickom ústave v roku 1969, keď aj Vás augustové udalosti '68 a vojenské obsadenie Československa zatlačili na bezvýznamné miesto „opisovateľa starých listín“, - zapomínal som.

„Ale zato veľa sme v takto uplynulých rokoch o sebe počuli. Viem, že ešte aj v roku 1976 Vás zavreli. Hovoril mi o tom nedávno Dr. Jablonický.“ - Rašla hneď na počiatku prejavil zmysel pre konkrétnosť. Poznali sme, že vieme medzi sebou hovoriť otvorene. „Tak čo by ste sa chceli dnes odo mňa dozvedieť, či si vyjasniť?“ spýtal sa.

- Pán doktor, nie tak dávno som mal príležitosť zastaviť sa v Žiline u ešte žijúceho hlavného obhajcu prezidenta Dr. Jozefa Tisu, v procese, v ktorom ste boli jedným z troch obžalobcov. Odznelo v ňom toľko aj vašich zásahov, často ostrých, zarážajúcich svojou zaujatosťou, ktorá je zvlášť krikľavá terajšiemu mladému pokoleniu, navyknutému na vecné debaty, odosobnené názory a vplyvy. I keď táto mladá generácia v podstate ani nevie toho veľa o osobnosti Dr. Jozefa Tisu, jeho zástoji v zložitom a ťažkom vývoji slovenskej politiky od roku 1918 až po skončenie druhej svetovej vojny roku 1945, ale vie, že to bol samostatný Slovenský štát, v ktorom sa podľa jednoznačného podania ich otcov dobre viedlo, i keď museli stáť na jednej platforme s nenávideným Hitlerom. Ale matematicky to vychádza, že len tak bolo možné sa zachrániť a žiť. To postačí tejto mládeži postaviť sa voči Vašej vtedajšej úlohe odsudzujúco. Vaše výpady smerovali voči hlave toho štátu, ktorá odvisla na Vami pripravenej šibenici. Konečne, mládež sama Vám to povedala v hale PKO, 4. mája 1968.

„Keď ste už spomenuli“, začal Dr. Rašla, „moje stretnutie s vysokoškolskými tu, v naproti sa nachádzajúcim PKO, narazilo takisto na to, čo sa vy teraz odo mňa chcete dozvedieť. Ako sa ja pozerám na svoju vtedajšiu minulosť, na tie krikľavé

činy tej doby, ktorých som sa tiež osobne zúčastnil. Mohol by som vám odpovedať tak, ako odpovedal Karol Bacilek redaktorom denníka SME-NA, keď sa ho pýtali, ako si on vysvetľuje svoju účasť vo funkcii ministra štátnej bezpečnosti v 50. rokoch, keď sa územie štátu stalo koncentračným táborm s množstvom hrobov povraždenej a popravených politickou mocou jeho aparátu? Odpovedal im ústami prispôbenými žabiemu kvákanu: „A tož mňa obliekli do generálskej uniformy, posadili do kresla ministra a tak sem dával, čo mi kázali. Šak ktosi to dľať musel!“ Ja som tak neodpovedal vtedy a neodpoviem ani dnes. Ale tiež neodpoviem tak, ako vtedy pred vysokoškolskými takisto prítomný Gusto Husák. On odpovedal s vytáčkou: „Keď sme vtedy nepoznali všetky okolnosti, čo boli za tým“. - Ja poznám presne, kto, ako, s akým zameraním stál vtedy pri riadiacej páke procesu s Dr. Jozefom Tisom. Na prvom mieste je to prezident Beneš, ktorý za všetky svoje politické a štátnické omyly i tragické dôsledky z nich plynúce pre štát chcel kohosi urobiť zodpovedným. Toho si našiel na prvom mieste v osobe Dr. Tisu. Chorobne ho vinil za rozpad Československa v roku 1938 a 1939. Veľa mi o tomto jeho postoji referoval Jano Lichner, ktorý vlastne jediný zo Slovákov vytrval v emigrácii pri Benešovi, hoci ho tento pri každom jeho kritikejšom a reálnom postoji ku slovenskej otázke obviňoval, že je tiež nakazený ľudáctvom. Beneš, ako mi hovoril Lichner, pri každej zmienke o Tisovi nepríčetne vyskakoval a vykrikoval, že „Tiso musí visieť. Dva prezidenti nemohou byť v jednom štáte!“

DRUHÝ HLAVNÝ
ČINITEL: SNR

„A druhým hlavným činiteľom, ktorý zohral rolu pri procese i konečnom osude Tisovom je Predsedníctvo vtedajšej Slovenskej národnej rady. Ono malo najvyššiu právomoc, od neho záviselo podať, vypracovať a schváliť znenie obžaloby, menovať všetky osoby, ktoré budú do procesu zasahovať, teda: predsedu súdu, prísediacich, obžalobu, obhajobu, atď. Daxner, Šujan, Rigan, Rašla - my všetci sme potom boli len činiteľmi, ktorí si plnili svoju povinnosť. Ja som si tiež plnil svoje vystupovanie z povinnosti, ale aj z presvedčenia, už len preto, že som túto povinnosť na seba vzal.“

Takéto zdôvodnenie robilo na mňa dojem násilného hrdinstva. Položil som preto Rašlovi ďalšiu otázku: - Teda vy ste verili v správnosť toho, čo bolo v obžalobe na Dr. Tisu podané, keďže ste ho vinili zo všetkých jej bodov?

„Obžaloba vypracovaná Dr. Šujanom je najmizernejšie a najpomýlenejšie dielo v našom právnom svete!“ - až sa rozčúlil Dr. Rašla, teraz docent na Právnickej fakulte Šafárikovej univerzity v Košiciach. - V čom, podľa Vás, pán doktor, je táto pomýlenosť? - znela moja otázka.

„V tom, že jej podstata je v rozbití republiky. Keby sa bol vtedy našiel dobrý právnik, ktorý by bol vzal na rohy toto tvrdenie, bola by sa obžaloba rozsykala, hoci niektoré jej body obstáli.“ - Ktoré napríklad?

„Napríklad zodpovednosť za vyvezenie Židov zo Slovenska a v dôsledku toho i smrť takmer 70 tisíc našich občanov. Slovenská vláda bola prvá v Európe, ktorá dala Nemcom súhlas na vyvezenie Židov za hranice svojho štátu!“ - Ale aj prvá zastavila tento vývoz, keď mala v rukách dôkazy, že Nemci nedodržiavajú uzavretú dohodu. Do konca vojny nedovolila vyviezť jediného občana slovenského pôvodu. Ale židovskú otázku by som nechcel, aby sme tu riešili, oponoval som. - V čom väzí podľa Vás pomýlenosť obžaloby pripisovaním viny Dr. Tisovi, že on rozbil republiku svojou návštevou u Hitlera v roku 1939? - až s nedočkavosťou som sa pýtal svojho spoločníka.

„V tom, že vtedy republika už nejstvovala od chvíle, keď vlády Francúzska a Veľkej Británie uvoľnili Hitlerovi pole svojho vplyvu v ČSR, a tak priviedli ku Mnichovu a jeho následkom. Československá republika bola už v roku 1938 v stave likvidácie, preto Nemci svoju akciu tak naširoko rozvinuli. Veľká Británia vtedy poslala svojho pozorovateľa, lorda Runcimana, aby si potvrdila skutočnosť, že toto územie je neodvratnou Hitlerovou korisťou. Pre zánik Československa sa vojna v Európe nezačala. Scvrknúť tento obrovský problém na osobu Dr. Tisu je viac ako nepodarená, hlúpa komédia! - Obžalobu vypracoval Dr. Šujan. Ale schváliť si ju nedal na Predsedníctve SNR v Bratislave. Šiel s ňou do Prahy ku prezidentovi Benešovi. A našiel tam takú podporu, akú potreboval. Šujan bol posadnutý myšlienkou národnej jednoty Čechov a Slovákov. Veril, že ak bude slovenský nacionalizmus osobou Tisovou odsúdený a popravený, nikdy viac sa už v slovenskom živote neobjaví. A keď mu obžalobu proti Tisovi schválila hlava štátu, už nikto sa neodvážil proti tomu niečo podniknúť.“

Ako posudzujete zástoj predsedu senátu, Dr. Igora Daxnera? - pýtal som sa ďalej.

„Každý vie, že to bol chorý človek, ktorý nie je zodpovedný za svoje činy. Ale jeho nepríčetnosť bola známa dávno pred začatím pojednávania s Dr. Tisom. A predsa dostal schválenie na svoju funkciu od Predsedníctva Slovenskej národnej rady.“ - Vy iste poznáte, čo povedal prezident Beneš Daxnerovi v Topoľčiankach, že Tiso musí visieť. Preto už z právnych dôvodov ste nemali spolupracovať na priebehu procesu, ktorého výsledok bol vopred určený, zareagoval som Rašlovi.

„Šujan nenapísal celú pravdu o svojej audiencii v Topoľčiankach. Beneš mu vtedy povedal, že pri prípadnom rozhodovaní o Tisovej žiadosti o milosť „budu se fidiť prísne a bezohľadne doporučením vlády“.

(Pokračovanie na 10. strane)

Proces s Jozefom Tisom bol jedným z najvýznamnejších procesov v novodobých slovenských dejinách, ktorý mal nesporne zásadný vplyv na viaceré stránky života vo vtedajšom Československu. Jeho reminiscencie možno do istej miery vnímať aj dodnes, nakoľko ovplyvnil nielen povojnový politický život, ale sčasti aj vzťahy Slovákov a Čechov a vtedajšie i dnešné nazeranie na obdobie 1. Slovenskej republiky, ktorej sa aj svojou popravou stal Jozef Tiso ešte výraznejším symbolom.

SNAHY O OVPLYVNENIE

Proces budil vášne ešte predtým, ako vôbec začal. Prvého slovenského prezidenta totiž nesúdili len ako osobu, ale v prevažnej miere ako symbol predošlého režimu, slovenskej štátnosti a predstaviteľa slovenského katolicizmu. Stal sa tiež tromfom v rukách komunistov, ktorí si v súvislosti s prebiehajúcim súbojom s Demokratickou stranou o charakter štátu uvedomovali jeho nesmiernu dôležitosť. Aj preto nenechali nič na náhodu a už 2. decembra 1946, v deň otvorenia procesu, vypracovali dokument vyjadrujúci ich postoje k situácii na Slovensku v súvislosti s procesom proti Jozefovi Tisovi. Zhodli sa pritom najmä na tom, že bude potrebné „urobiť všetky opatrenia, aby tlačou, rozhlasom a inými prostriedkami bola verejná mienka správne ovplyvnená“, čo v straníckom slovníku znamenalo najmä zdeformovanie faktov, resp. ich „správna interpretácia“ v prospech stránickej politickej línie, podobne ako tomu bolo pri ďalších, aj neskorších politických procesoch.

SLOVENSKÁ KARTA

Proces však nezasiahol len do súboja dvoch súperiacich politických strán, dôležitú úlohu zohral aj pri formovaní vzťahu Slovákov a Čechov. Ten zaujímavosťou je, že v správe českých príslušníkov československých bezpečnostných zložiek na Slovensku, v ktorých sa často spomína akási nostalgia nemalej časti verejnosti za obdobím 1. Slovenskej republiky. V jednej zo správ sa doslova píše, že „Slováci po dobu trvajúcej samostatného štátu získali hodne sebevedomí, čo dávajú na jevo pri každej príležitosti a ťežko si zvykajú na nové štátoprávne pomery.“ Proces sa tak stal sčasti aj skúškou postoja k bývalému a súčasnému režimu, ako aj vzťahu oboch bratských národov. Napätie, odzraiace sa aj v protičeských náladách, eskalovalo najmä po tom, ako bol Jozef Tiso odsúdený na trest smrti. Práve jeho odsúdenie a poprava vyvolali na Slovensku, ako i v Čechách a u Slovákov v zahraničnom exile protichodné reakcie a ešte viac eskalovali vyhrotené nálady v slovenskej spoločnosti. Nádejou oboch skupín žiadajúcich popravu na jednej a oslobodenie, poprípade zmiernenie trestu na druhej strane sa stal vtedajší prezident Československej republiky Edvard Beneš, ktorý bol oprávnený rozhodnúť o udelení milosti Jozefovi Tisovi, resp. zmiernení jeho trestu na doživotie. Obe strany preto rozbehli akciu, v ktorej na adresu prezidenta zasielali stovky telegramov, anonymných či podpísaných listov so žiadosťami o vykonanie rozsudku, resp. o omilostenie bývalého prezidenta. Práve tie sú zaujímavým dobovým svedectvom o náladách spoločnosti, ako aj formovaní vzťahu Slovákov a Čechov v období po roku 1945 a zároveň významným dokladom o polarizácii politickej scény v povojnovej ČSR.

SPORY O UDELENIE MILOSTI

Beneš bol podľa viacerých zdrojov oprávnený vydať stanovisko k omilosteniu Tisu s tým, že v prípade rozhodnutia o zamietnutí trestu smrti sa muselo toto stanovisko rešpektovať. Prezident by tak mohol omilostiť Tisu aj proti vôli vlády a návrhu súdu. Výklad niektorých autorov však ani v sledovanom období nebol jednoznačný. Beneš podľa nich mohol

udelit' odsúdenému milosť, avšak len v tom prípade, ak by si zabezpečil kontraháciu ministra spravodlivosti. Udeľenie milosti prezidentom sa tak stalo zložitým právnickým problémom, ku ktorému si vláda nechala vypracovať viaceré analýzy. Viedol ju k tomu najmä fakt, že Kancelária prezidenta postúpila žiadosť o milosť spojenú so žiadosťou o priznanie odkladného účinku od obhajcov Jozefa Tisu 16. apríla 1947 vláde. Tá sa na svojom zasadnutí rozhodla, že „predkládajúc žiadosť za milosť podľa shora citovaného ustanovení protokolu prezidentu republiky, neodporuje, aby žiadosť vyhovel“.

PETER SOKOLOVIČ

Prezident sa nakoniec skutočne rozhodol žiadosť zamietnuť, hoci podľa jednej analýzy vlády vyplynulo, že nebol vo svojom práve ovplyvnený stanoviskom súdu ani ministra. Analýzy vlády a „dohodovania“ o Benešových právomociach sa však stali bezpredmetné. Beneš totiž už vopred viackrát avizoval, že sa v prípade rozhodovania o milosti prikloní na stranu vládného návrhu. Viaceré slovenské politické organizácie sa síce snažili prezidenta presvedčiť, ale neúspešne.

Snaha slovenských predstaviteľov, ako aj jednotlivcov, akokoľvek by bola rozsiahla, však s najväčšou pravdepodobnosťou nemohla zmeniť vykonanie popravy. Bola totiž postavená na scenári, ktorý predpokladal Benešovu ochotu vyjsť žiadosť o milosť v ústrety, čo bolo vzhľadom na jeho predchádzajúce vyjadrenia nepravdepodobné. O jeho nevráznosti k Tisovi a vyjadreniach o tom, že Tiso musí visieť, sa popísalo relatívne dost. Snahou Beneša bolo vysporiadanie sa s obdobím 1938 – 1945, čo v slovenskom kontexte znamenalo vykonanie Tisovej popravy. Tá mala byť na základe § 19 nariadenia SNR č. 57 vykonaná do 48 hodín. Keďže Beneš ani vláda nedali žiadosť o milosť odkladný účinok a zamietli ju, poprava bola vykonaná v ranných hodinách 18. apríla 1947.

LISTY BENEŠOVI

Pred i po poprave dostal prezident ČSR viacero výhrážnych anonymov, v ktorých sa pisatelia vyhrážali dokonca jeho fyzickou likvidáciou. Tá však nebola nikdy zrealizovaná, nakoľko Beneš zomrel ako ťažko chorý len o niečo viac ako rok po Tisovej poprave. Listy, ktoré dostal, však jasnou rečou hovoria o náladách v slovenskej spoločnosti, ktorá bola – ako je to zjavné (nielen) v viacerých správach – z nezanedbateľnej časti na Tisovej strane. Netreba pritom pre objektivnosť zabúdať ani na postoje časti verejnosti a listy podporujúce popravu, v telegramoch sa však väčšina pisateľov s Tisovou plánovanou a neskôr uskutočnenou popravou a postojom Beneša nevedela zmierniť a adresovali mu – zväčša anonymne – mnohé nevybrané slová, ako napríklad: „Edo Beneš, Ty pes krvelačný, ty antichrist, ktorý vraždíš, len aby si sám mohol vládnuť. Prečo väzniš a popravuješ? Pamätaj si, kto čím hreší, tým trestaný býva! I ty zdochneš ktorému musí nášmu junákovi pod rukou! Zdochneš a už nie za dlhú dobu, ty satan, neopovažuj sa nám odsúdiť nášho prezidenta Dr. J. Tisu, lebo ťa obesíme za tvoje prirodzenie, ktoré ti dobrý Boh učinil neplodným, ty hyena, ty starý prasačák, ty pes, ty sviňa, ty ohava, ty zapredanec slovenského národa, ty hrošia koža, na ktorú už nič neplatí...“ Nemenej zaují-

mavé dokumenty odzrkadľujúce postoje značnej časti Slovákov k plánovanej poprave Jozefa Tisu však možno nájsť aj v regionálnych archívoch. Na „Tisovu stranu“ sa v regiónoch postavili nielen jednotlivci, v niektorých obciach muselo zasiahnuť dokonca aj Poverenie vnútra, nakoľko aj niektorí predsedovia, funkcionári či členovia národných výborov neskrývane vyjadrovali sympatie k „bývalému režimu“, na základe čoho mohli dokonca prísť o svoje funkcie.

V regiónoch sa často objavovali rozličné udania, ktoré súviseli aj s Tisovou popravou a vzťahom jednotlivcov

sovi. Podnetom na napísanie žiadosti mal byť vypočutý rozhovor z vlaku, podľa ktorého občania Veľkého Medera, rodiska Alexandra Macha súdeného v jednom procese s Tisom a Ďurčanským, mali predložiť Národnému súdu 1000 podpisov s požiadavkou, aby nebol Mach popravený. Luchava preto prišiel s nápadom, „či z Valaskej Belej by nemohli občania národnému súdu predložiť takúto prosbu s podpismi tiež i za Dr. Tisu, nakoľko obec Valaská Belá je čisto katolícka obec, ktorá sa zapojila do Slovenského národného povstania a ako taká bola tiež vyznamenaná rádom 1. triedy,

erých obciach prebiehala tajná podpisová akcia za to, aby Tiso nebol odsúdený. V tomto období nešlo o nič neobvyklé. Jozef Tiso požíval vo veľkej časti verejnosti autoritu a jeho proces a plánovaná poprava vyvolali u časti verejnosti aj tu zdesenie. Po poprave sa obyvatelia na znak nesúhlasu objavovali po mestách dedinách s čiernymi stužkami a vyjadrovali smútok za stratou prvého slovenského prezidenta. Jozef Tiso sa pre nich nielen svojou činnosťou v období 1. Slovenskej republiky, ale aj procesom a tragickou smrťou stal symbolom vlastnej štátnosti, ako aj odporu voči obnove-

K procesu s prvým slovenským prezidentom

k bývalému režimu. Podobné udania neboli zďaleka výnimočné. V súvislosti s naviazaním na „bývalý režim“ a s prípravou Tisovej popravy je tiež zaujímavý príklad istého predsedu Miestneho národného výboru, na ktorého prišla sťažnosť o nespoľahlivosti priamo od povereníka vnútra. Podľa hlásenia VII. odboru sa mal vysloviť, že „celá jeho obec, t. j. Nedožery, keby prišlo k hlasovaniu, či má byť Dr. J. Tiso odsúdený, alebo oslobodený, 90% obyvateľov by hlasovalo za oslobodenie Dr. Tisu, ako hlasovali za HSLS.“ Tieto názory neboli, ako je vidieť z viacerých dokumentov, zďaleka ojedinelé.

PRÍPAD VALASKÁ BELÁ

Nezostalo pritom len pri slovom deklarovaní svojich postojov k „bývalému režimu“, resp. k novej poprave Jozefa Tisu. Neboli výnimočné ani prípady, keď obyvatelia písali žiadosti, aby bývalý slovenský prezident nebol popravený. Boli medzi nimi dokonca aj žiadosti o jeho omilostenie, podpísané viacerými osobami z jednej dediny, adresované priamo Benešovi, poprípade Slovenskej národnej rade. Špecifickým príkladom je obec Valaská Belá, ktorá mala podľa rodákov – napriek tomu, že sa hrdila titulom „partizánska obec“ – k Jozefovi Tisovi poväčšine pozitívny vzťah. Iniciátorom celej akcie bol podľa dokumentov Karol Luchava, ktorý spoločne s Michalom Furkom započali 8. marca 1947 vo Valaskej Belej podpisovú akciu sledujúcu udelenie milosti Jozefovi Ti-

a to už vraj i preto, že sa jedná o katolíckeho kňaza“. Svoju žiadosť, chceli podložiť práve váhou „titulu“ partizánskej obce. Celý dokument je tým o to zaujímavejší, nakoľko aj obaja hlavní aktéri mali byť tiež partizánmi. Na ďalší deň Luchava opäť prišiel do hostinca Vendelína Labu a priniesol so sebou na stroji napísanú žiadosť adresovanú Slovenskej národnej rade a dr. Benešovi, o ktorých sa predpokladalo, že by mohli mať rozhodujúce slovo pri rozhodovaní o udelení milosti. V žiadosti sa vyslovene písalo:

Bývalý prezident Slovenskej republiky Dr. Jozef Tiso v prípade, že by ho národný súd v Bratislave odsúdil na trest smrti prosí Slovenskú národnú radu, aby ho nedovolila popraviť a zasadila sa svojou váhou cestou prezidenta Republiky, aby dostal milosť. Svoju prosbu odôvodňujeme týmto. Obec Valaská Belá je čisto katolícka a bola zapojená do Slovenského národného povstania a bola vyznamenaná Rádom 1. st. Slov. nár. povstania. Slovensko chce mať pokojný život v Československej republike, keď toto dosiahne, Republika Československá stane sa silnejšou a nepremoziteľnou. Pevne veríme, že naša prosba ako aj prosba celého slovenského národa bude vypočutá a Dr. Jozef Tiso ostane medzi živými.“ Zaujímavé je, že žiadosť podpísalo celkovo 296 obyvateľov obce.

PO POPRAVE

Podobne ako vo Valaskej Belej tomu bolo na veľkej časti Slovenska. Po viac-

niu Československej republiky pod ko-munistickým diktátom či všadeprítomnému českoslovakizmu. V tomto smere má významnú výpovednú hodnotu neskoršia anketa rakúskeho generálneho konzulátu v Bratislave o slovenskej štátnosti z roku 1950. Podľa nej aj dva roky po „februárovom prevrate“ získala myšlienka slovenskej samostatnosti u slovenského národa väčšinu. V ankete tiež vyjadřila veľká väčšina slovenského národa jednoznačne negatívny postoj aj ku komunistickému režimu. Je dôkazom, že idea slovenskej samostatnosti, ktorú Slováci pocítili prvý raz v histórii práve v období, kedy bol na čele štátu Jozef Tiso, zostala v národe zakorenená aj po zániku republiky a poprave jej prezidenta.

Ako je aj z napísaného zjavné, na Jozefa Tisu aj z týchto dôvodov nenazerali mnohí Slováci len ako na prvého prezidenta Slovenskej republiky, ale sa stal z neho symbol, ktorým je v časti spoločnosti vnímaný dodnes. V období komunizmu znamenal pre Slovákov doma či v exile významný oporný bod a protipól českoslovakizmu. Až do 90. rokov sa konali zo slovenskej strany púte do Altöttingu, ktoré boli za známých príčin zakázané. Na ich kontroverznom ukončení, ako aj vyhranených interpretáciách historikov vidieť, že osoba prvého slovenského prezidenta, ako aj zložitého obdobia, v ktorom viedol slovenský národ, aj dodnes polarizuje slovenskú nielen laickú, ale i odbornú verejnosť...

Doznievajú zmiešané pocity z posledných volieb, ktoré priniesli veľa prekvapenia a pre mnohé politické strany a ich kandidátov, ešte viac sklamaní. V atmosfére tejto skleslej nálady hodno si pripomenúť, že pred sto rokmi sa na Slovensku po prvýkrát pristupovalo k volebným urnám v novom štáte, v novom demokratickom štýle a s veľkým očakávaním. A aj vtedy po voľbách bolo mnoho sklamaných politikov i občanov, čo zalamovali rukami nad ich výsledkom.

Voľby v apríli 1920 boli významným medzníkom v politickom dozrievaní národa. Boli to prvé voľby v histórii, v ktorých volebné právo prestalo byť výhradou iba úzkej skupiny občanov, ale uplatňovalo sa všeobecne a demokraticky. To znamená, že mohli voliť všetci občania starší než 21 rokov bez ohľadu na ich majetkové pomery, mohli voliť aj ženy a volilo sa tajne. To boli novosti, ktoré uhorské voľby spred roku 1914 nepoznali. Odrazilo sa to aj v osobnej účasti na voľbách, ktorá bola v roku 1920 takmer 11-krát vyššia než v roku 1910.

O priazeň voličstva sa uchádzalo 14 strán. Boli medzi nimi strany s politickými zásluhami a tradíciou národného zápasu o prežitie, ako napríklad Ľudová strana a Národná strana, ale aj strany národnostných menšín (maďarskej, nemeckej a židovskej) a socialistické strany (národní socialisti a sociálni demokrati).

Slovenská ľudová strana išla do volieb v koalícii s českou ľudovou stranou (vedenou mons. Jánom Šrámkom) a na jej čele stál Dr. Jozef Buday, pretože jej vodca, Andrej Hlinka, sa nachádzal v českom väzení. Slovenská národná strana sa spojila s Hodžovou roľníckou stranou a s českou agrárnou stranou a jej vodcami boli Milan Hodža, Vavro Šrobár a Matúš Dula. Socialno-demokratickú robotnícku stranu viedli dvaja advokáti: Ivan Dérer a Ivan Markovič. Tieto tri politické zoskupenia sa usilovali získať dôveru väčšiny národa v prvých poprevratových voľbách.

Predvolebná agitácia bola veľmi rušná a jej vyostrenie sa stupňovalo, čím bližšie bolo k dátumu volieb. Vládna roľnícka strana sa predovšetkým usilovala o udržanie moci, ktorú sa jej podarilo strhnúť do vlastných rúk hneď po prevrate, keď neškrupulóznou manipuláciou a šťastnou zhodou okolností obsadili svojimi ľuďmi všetky významné politické a administratívne pozície. Spomedzi 55 poslancov, ktorí v prvých dvoch poprevratových rokoch zastupovali Slovensko v Revolučnom národnom zhromaždení, bolo 32 agrárikov (58,2 %). Vo vláde sedeli traja slovenskí ministri (Hodža, Šrobár, Houdek) a všetci traja boli aj vedúci predstavitelia roľníckej strany. Podobná situácia bola aj medzi referentmi, županmi, a inými nositeľmi vládnej moci. Týmto politikom išlo predovšetkým o to, aby si tieto pozície udržali aj po voľbách, aby ľud voľbami schválil ich vladárenie na ďalšie obdobie. Konkurenciu videli v Ľudákoch, hoci obecné voľby, ktoré sa konali v júni 1919 v českej časti republiky, zreteľne naznačovali, že hlavné nebezpečenstvo im hrozí zľava, od sociálnych demokratov. Ale oni v svojom boji o hlasy boli tak zaslepení predsudkami a nevraživosťou voči Ľudákovi, že v predvolebnej kampani sa sústreďovali na zdiskreditovanie Ľudovej strany, oslabenie

ľudáckeho vplyvu a znemožnenie ľudáckeho víťazstva. Proti Ľudákovi boli namierené všetky mocenské a politické prostriedky, ktorými disponovali. V kortešačke a v predvolebnej agitácii v mnohých ohľadoch kopírovali zdiskreditované metódy uhorských volieb.

Za iných okolností Ľudová strana by istotne bola predstavovala najväčšieho súpera vo vládných kreslách zahniezdených agrárikov. Mala všetky predpoklady pritiahnúť najviac slovenských voličov. Bola stra-

prispel k pozdvihnutiu skleslej morálky.

Veľkou záťažou Ľudákov bolo aj to, že strana išla do volieb pod menom „česko-slovenská ľudová strana“. Stalo sa tak napriek dohode, ktorú mala strana s mons. Jánom Šrámkom. Šrámek využil Hlinkovu neprítomnosť na Slovensku a nechal vytlačiť kandidátne listiny s názvom „česko-slovenská ľudová strana“, a to nielen pre české krajiny, ale aj pre slovenské volebné okresy. Toto jednostranné rozhodnutie zarmútilo

25. apríla voľby do senátu. Územie Slovenska bolo rozdelené do siedmich volebných okresov: Banská Bystrica, Košice, Liptovský Sv. Mikuláš, Nové Zámky, Prešov, Trnava a Turčiansky Sv. Martin. Ľudová strana v dohode s Maďarskou kresťanskou demokraciou nepostavila kandidátov v Košickom okrese a Maďari nekandidovali v slovenských okresoch, pri čom obe strany vyzvali svojich potenciálnych voličov, aby dali svoj hlas dohodovému partnerovi.

ale výzva k boju. A ja neprestanem pracovať, vo dne i v noci, do tých čias, kým z červeného Slovenska nebude Slovensko biele, slovenské a kresťanské“! Týmto slovami zahájil Hlinka boj o dušu národa.

Boli to slová, ktoré v tom čase vyznievali skôr ako fantázia než tvrdá realita. Hlinka však vedel, do čoho sa púšťa a svoje križiacke ťaženie proti marxistickému socializmu myslel vážne a realizoval systematicky. Dokonale poznal dušu prostého slovenského človeka, jeho bôle

Pred sto rokmi sa konali na Slovensku prvé demokratické voľby

nou, ktorá mala za sebou hrdú tradíciu boja za národné práva a proti maďarskému útlaku. Najrozhodnejšie hájila slovenské záujmy pred prevratom. Okrem dvoch, všetci poslanci zvolení do budapeštianskeho parlamentu boli zvolení na ľudácky program. Zo všetkých Slovákov prenasledovaným Maďarmi najviac vytrpel Andrej Hlinka, ktorý bol – doma i za hranicami Slovenska – zďaleka najznámejšou a najrazovitejšou postavou slovenskej predprevratovej politiky. Ale v roku 1920 boli všetky tieto aktíva zdevalvované, pozície strany boli oslabené a hnutie bolo v defenzíve. Predseda Ľudovej strany Andrej Hlinka bol po svojom neúspešnom zájazde na Mierovú konferenciu v Paríži zatknutý (dňa 12. okt. 1919) „pre podozrenie z velezrady“. Strana sa takto stala terčom útokov zo všetkých strán. Agrárici ju označovali za nevládnú a vyčítali jej, že je za pripojenie Slovenska späť k Maďarsku, „kde by Slovákov opäť vystierali na dereš“; sociálni demokrati jej vyčítali, že je „tmárska, spiatočnícka, klerikálna“, že háji „záujmy cudzích pánov“ a nie „slovenskej chudoby“. Hlinka by bol vedel, ako zahriať túto demagógiu, ale tento smelý a výrečný vodca sedel umlčaný vo väznici v Mírove a Brodke. Národnári (Slovenská národná strana), tradiční predprevratoví spojenci Ľudákov, sa po prevrate odklonili od národného smeru, dali zvieť sľubmi a pod vedením Matúša Dula prešli do Hodžovho československého tábora.

Veľkým sklamaním bol Ferdiš Juriga, ktorý v nebojčnosti a v zásluhách sa vyrovnal Hlinkovi. Juriga však spočiatku nevedel, alebo nechcel pokračovať v Hlinkových stopách. Hovorilo sa, že „politicky strečkuje“. Zakladal si na tom, že ako jediný slovenský poslanec v budapeštianskom parlamente (druhý poslanec Dr. Pavol Blaho slúžil ako vojenský lekár v cisársko-kráľovskej armáde), s odvolaním na samourčovací právo, vyhlásil odtrhnutie Slovákov od Maďarov a pripútanie k Čechom. Očakával, že v novom štáte bude mať zaistené popredné miesto. Len keď sa presvedčil, že Praha je milší Šrobár, Hodža a desiatky iných, a že ani v roľníckej strane nebude prvý, ba ani medzi prvými, vrátil sa – dva týždne pred voľbami! – do ľudáckeho tábora. Nedá sa povedať, že by bol podstatne

a rozhevalo uväzneného Hlinku a bolo začiatkom roztržky, ktorá o rok neskôr (v r. 1921) viedla k rozchodu so Šrámkom. V predvolebnom boji hodžovci a šrobárovci využili túto skutočnosť vo vlastný prospech, poukazujúc, Ľudová strana je vlastne filiálkou českej strany a manipulovaná Čechmi.

V predvolebnom zápelení o hlasy voličov najhlásnejší a najagresívnejší boli sociálni demokrati. Ich sebavedomie (a tým aj výbojnosť) stúpili od leta 1919, keď predsedom česko-slovenskej vlády prestal byť Karel Kramář a stal sa ním sociálny demokrat Vladimír Tusar. Vystupovali sebaisto ako budúci páni Slovenska, nešetřili vyhrážkami „pánom“ a štedrými sľubmi „chudobe“. Treba im priznať, že vycitili povojnovú náladu a vedeli ju využiť i zneužiť. Kronikár povojnového vývoja v Česko-Slovensku, Ferdinand Peroutka, v svojom diele Budování státu takto charakterizuje ich volebnú kampaň: „Sociální demokracie, ačkolivbyla hlavní vládní stranou, vystupovala na Slovensku protivládně a opozičně, využívajíc toho, že bratislavské ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska, pokladané za pravou slovenskou vládu, bylo v rukou Šrobárových, příslušníka strany rolnické. Obvinila rolnickou stranu zevšechnedostatků, které lidstíni, a měla s tím úspěch. Při vši své bouřlivosti byla však sociální demokracie tak opatrná, že šetřila náboženské tradice lidu. Její agitátoři ochotně sa na schůzích klaněli obrazům svatých a modlili sa s lidem, odkládajíc na zítřek nebo na pozítřek kritiku náboženství, k níž byli jakožto marxisté povinni.“

Keď po storočnom odstupe človek číta, čo všetko sa v predvolebnej kampani napísalo a povedalo, nechápe, ako voliči sa dali nachytať na takú hrubú, nemotornú a falošnú propagandu, ako mohli uveriť utopistickým sľubom. Ale stalo sa. Socialistické ružové vidiny vyhovovali ubiedenému ľudu a tak proti všetkej logike sociálna demokracia vyšla z volieb ako nesporný víťaz. Získala viac hlasov ako agrárici a ľudáci dohromady.

Voľby prebiehali v apríli 1920; dňa 18. apríla sa konali voľby do poslaneckej snemovne a dňa

Volebné výsledky boli nasledujúce:

Politická strana	Počet hlasov	%	Počet posl.
Soc.-dem. strana	510 300	38,14	23
Roľnícka strana (agrárici)	242 100	18,01	12
Ľudová strana	235 500	17,62	12
Maď. obč. strany	138 000	10,03	6
Nem. a maď. soc.-dem.	108 500	8,03	4
Národno-soc. strana	29 500	2,16	1
Iné strany	87 000	6,01	-
Spolu	1 330 900	100,00	58

Výsledky volieb boli neočakávané prekvapivé. Víťazstvo sociálnej demokracie prevyšilo aj očakávania samých socialistov. Na druhej strane ponížujúca porážka tzv. štátotvorných strán (agrárikov a národných socialistov) bola tvrdou lekciovou pre hlásateľov česko-slovenskej národnej a štátnej jednoty. Ale ani Ľudová strana sa nemohla chváliť s chudobnými výsledkami, ktoré nezodpovedali nijako nespĺňali jej nádeje a očakávania.

Do poslaneckej snemovne boli zvolení títo ľudáci poslanci: za volebný okres Trnava – Florián Tománek a Michal Tomík; za okres Nové Zámky – Ferdiš Juriga; za okres Turč. Sv. Martin – Karol Kmet'ko, Marko Gažík, Anton Hancko; za okres Banská Bystrica – Jozef Buday, Arnold Bobok; za okres Lipt. Sv. Mikuláš – Andrej Hlinka, Ľudovít Labaj; za okres Prešov – Jozef Vrabec a Štefan Onderčo.

Pre Ľudákov a pre pražskú vládu voľby vyriešili jeden páličivý problém. Zvolenie A. Hlinku za poslanca znamenalo jeho prepustenie z väzenia. Vládnym kruhom sa uľavilo, že nebude treba postaviť Hlinku pred súd a tam pred verejnosťou znovu rozvinúť otázku autonómie, Pittsburskej dohody a Masarykovho záväzného podpisu na nej. Pre Ľudákov to znamenalo, že ich vodca – teraz s korunou mártýra za slovenskú vec – sa vracia na bojisko.

Hlinka bol prepustený z väzenia 28. apríla 1920. Energicky sa postavil na čelo ľudáckeho hnutia a rázne usmernil stranu z defenzívnych pozícií do ofenzívnych. Hneď pri prvom stretnutí – na nádraží železničnej stanice v Ružomberku – svojim spolupracovníkom vytýčil program do budúcnosti: „Sursum corda! (Hore srdcia!) Nežufat! Aj keď včera to naše Slovensko vyšlo z volieb červené, to neznamená, že musí také byť aj zajtra. To nie je signál k ústupu,

odhaľovať socialistické lži, nesplnené sľuby, neúprimnosť a neschopnosť socialistických vodcov. Ivan Dérer ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska a Ivan Markovič ako minister národnej obrany nezvládli svoje nové úlohy a ich úradovanie a najvyšších miestach nijako nepozdvihlo životnú úroveň „slovenskej chudoby“, ktorej mali plné ústa pri predvolebných kortešačkách. Zdiskreditovali ľudom socializmus pre celú jednu generáciu. Nielen že sa nič neuskutočnilo z predvolebných sľubov, ale práve za ich režimudošlo k odbúrianiu priemyselnej základne Slovenska, k prudkému nárastu nezamestnanosti, k masovému vystáhovalectvu, k negácii slovenskej samobytnosti v prospech akéhosi „československého“ národa.

Národ si postupne začínal uvedomovať, že bol podvedený. Dôsledky sa však ukázali veľmi skoro. Sociálna demokracia ako strana sa už v r. 1921 na Slovensku začala rozkladať. Eavicové krídlo strany dezertovalo a spolu s nemeckými, maďarskými a židovskými marxistami sa pripojili k Leninovej III. internacionále. Sklamaní a oklamaní slovenskí voliči tiež zanevreli na dérerovskú verziu socializmu a prechádzali pod Hlinkove zástavy. Vo voľbách v r. 1925 hlasy na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu vzrástli z 235 300 na 489 027, t. j. viac než dvojnásobne, zatiaľ čo počet sociálnych demokratov sa scvrkol na 60 635 hlasov, t. j. približne jednu desatinu toho, na čo zlákali ľudí v r. 1920. (Agrárici si mierne zlepšili svoje pozície; zo 242 100 v roku 1920 na 298 084 v roku 1925).

Hlinkovo heslo „Za Boha a národ!“ a jeho autonomistický program, ako bol zakotvený v Pittsburskej dohode, jeho požiadavky, aby patrilo „Slovensko Slovákom“ a aby sa hovorilo „na Slovensku po slovensky“, vedeli osloviť a pritiahnúť občanov. V roku 1925 ľudáci vyšli z volieb ako najsilnejšia politická strana a toto prvenstvo si udržali až do zániku Česko-Slovenskej republiky.

FRANTIŠEK VNUK

Kopanice, cholvarky, vrchy či lazy obkolesené horami mali odjakživa svoje osobité čaro, nenapodobiteľný život, ktorým sa odlišovali od kysuckej dediny, ku ktorej organicky alebo administratívne patrili. Vrchári sa museli zaobísť bez pravidelného styku s dedinou, kontakt s mestom bol ešte zriedkavejší. Vytvárali si svojský spôsob života, s kadečím si museli vystačiť sami a o to viac si bolo treba pomáhať. Z osady do osady bolo preda len bližšie ako do dediny alebo mesta. Mali svojich remeselníkov, obchodníkov, liečiteľov, krčmárov...

Ak kysucký kraj, kraj hôr a kamenia, vo všeobecnosti charakterizovala drina a lopota, ktorá Kysučanov sprevádzala od narodenia po hrob, pre obyvateľov ďalekých osád to platilo dvojnásobne. A rovnako aj o drsnosti klimatických podmienok, predovšetkým v zimnom období. V poriadnej kysuckej zime, keď napadala vyše metrová vrstva snehovej periny, sa nedalo len tak dostať do dediny. Nezriedka sa aj viac ako desať kilometrov muselo šliapať

JÁN GREŠÁK

Vianočná reminiscencia

dolu kopcom, hore kopcom. Aj školáci do škôl chodievali iba na lyžiach, kým si nevyšliapali v snehu chodník. Ťažko sa vtedy bolo dostať čo len po vodu k studni, aj tú museli najskôr vyhrabať spod naviateho snehu. Výdatnosť studní bývala v zime malá, gazdovia v nádobách topievali sneh, aby mohli napojiť dobytok, ovce, kone, hydinu.

Pred snehom a mrazom obkladali drevenice i maštale jedľovou alebo smrekovou čečinou. Aj napriek tomu bývali včasráno okná a dvere do chalúp primrznuté a zaviate snehom tak, že ich len ťažko otvárali, aby sa vôbec dostali von. Neraz bolo vidieť poletovať po izbe drobné iskričky snehu, ktoré vietor nafúkal cez nedotesené oblôčky. Medzi prvé ranné práce okrem rozkurovania v piecke patrilo preto odpratávanie snehu z dvora a sprístupnenie maštale, humna a studne.

Odlúčenie osadníkov od života a diania v mestách a na dedinách malo vplyv aj na ich duchovný život. Význačoval sa bohatosťou zvykov, obyčajov, obradov a úsloví. Najvýraznejšie sa prejavovali počas vianočného obdobia. Vianoce, sviatky pokoja, štedrosti, vzájomnej úcty a lásky, sviatky túžob, najsrdečnejších želaní a vinšov, boli aj v týchto najodľahlejších končinách uprostred zasnežených hôr a dolín, vždy najkrajšími sviatkami kresťanského roka.

Na Štedrý deň, ktorý tu mal pomenovanie Vilija, zavládol v každej drevenici pokoj. Zo sveta sa domov vracali všetci roztratenci. Ráno alebo ešte pred Štedrým večerom upiekla gazdiná dva veľké okrúhle kvasené posúchy. Jeden bol určený rodine, druhý statku. Do stredu posúchov dávali gazdiné trošku korenia, soli, cesnaku a pár zrníček obilí. Statku potom z neho pridávali po kústiku do krmiva, aby bol po celý rok zdravý a osožný.

Po jedličku-polazničku chodievali do hory včasráno - buď gazdiná, syn, alebo najstaršia dcéra. Vyhladanú ju mávali už dávnejšie, a zrána odchádzali po ňu naisto. Podvečer ju spoločne zdobila celá rodina. Visela na klinci nad stolom, alebo stála na drevenom klátiku v rohu izby.

Najväčšiu radosť sme ako deti mávali z tej ozdôbky, ktorú si sami zo slamy alebo papiera nedočkavo vyhotovili už niekoľko dní, ba i týždňov pred Vianocami. Jablčka, oriešky a iné dobroty, ktoré sme po celý rok nemali v ústach,

odrazu sa objavili na stromčeku alebo pod ním. Pod polazničkou rozprestierali rodičia vrstvu slamy alebo sena a na ňu kladli zemiaky, cibuľu, cesnak, petržlen, mrkvu, obilie, chlieb (posúch), víno s gáfom a zvyšky jedál, aby všetkého bolo po celý rok nadostať. Chýbať nesmela vianočná oblátka, určená pre prvého polazňa v chalupe. Keď prišiel polaziť Cigán - znamenalo to pre rodinu šťastie po celý rok. Pred večerou dievky vymetali izby a vynášali smeti na dvor. Z ktorej strany zaštekal pes, do toho kúta sa mali vydať...

Počas dňa sa všetci postili a dosýta sa najedli až na Štedrú večeru, keď si výnimočne dopriali viacero druhov jedál. Prichystané boli oblátky s medom, ryby, kyslá kapusta, polievka s hráškom, fazuľou a sušeným ovocím - hruškami, slivkami, tvarohové alebo kapustné buchty - kachlíky i pohárik vína. Po večeri ešte lieskový oriešok, jablčko, a len zriedka aj pomaranč. Z každého druhu jedla sa muselo aspoň ochutnať. Skôr, ako sa stretla rodina pri štedrovečernom stole, dali večerať aj statku.

ovocím, orieškami, a v zámožnejších rodinách sa im ušla aj korunka alebo pohárik. Nuž a tí takto vinšovali:

„Vinšujeme vám,
aby ste mali toľko peňazí,
koľko máte reťazí,
aby ste mali toľko žrebčov,
koľko máte v dome chlapcov,
aby ste mali toľko teličiek,
ako je v hore jedličiek,
aby ste mali toľko býčkov,
ako je v hore pničkov,
aby ste mali celý rok
maličkú starosť a veľkú radosť,
aby ste boli zdraví, veselí
ako v nebi anjeli!“

V chalupe, kde bola gazdiná ešte vo veku zreleho na prírastok do rodiny, na Nový rok vinšovali takto:

„Vinšujeme vám nový rok,
aby vám odpadol z pece bok,
a z kozuba trúba,
aby ste boli do roka hrubá!“

Za stôl zasadli všetci okrem gazdinej, ktorá zoberala maselnicu s troškou mlieka, vyšla s ňou za dvere, zaklopala a vstúpila s pozdravom Daj Pán Boh dobrý večer a vinšovala: „Ja vám vinšujem na tieto nastávajúce sviatky hojnosti, prajnosti, úrodajnosti, aby ste mali v komorách, stodolách všetkého dosti.“

Gazda sa opýtal: „Čo nám nesieš?“

„Hrubé peny, hrubé smotany, také tvarohy ako na peci rohy!“ odpovedala s maselnicou v náručí, prisadla si, maselnicu uložila vedľa seba a rodina sa nahlas modlila. Po modlitbe ešte raz vstala od stola, s vareškou predstúpila pred oblok, zaklopkala ňou na rám a vyriekla:

„Susedkovia, susedi, poďte s nami k večeri. Ak vy s nami večerať nejdete, potom nám po celý rok pokoj dajte!“

Keď bolo v izbe oblokov viac, zopakovala to pred každým oblokom. Potom urobila dievkam medom znamienko na čelo - aby tak chodili za nimi mládenci ako včely za medom.

Najskôr sa jedla oblátka s medom, potom ostatné jedlá. Prvé lyžice však putovali do prichystanej maselnice. Toto jedlo potom dávali dobytku ako liečivo proti najrôznejším chorobám. Pre hydinu odkladali zasa omrvinky na slamu či seno pod polazničkou. Každý druh jedla sa jedol zo spoločnej misy. Ak sa niekto z rodiny nemohol Štedrej večere zúčastniť, alebo sa s rodinou rozlúčil navždy, prestrela gazdiná na prázdne miesto pri stole. Po večeri sa opäť všetci spoločne pomodlili, zaďakovali, pospomínali, pozametali zvyšky jedál z podlahy i zo stola, aby ich odniesli na oraččinu, nachádzajúcu sa nad úhorom. Podľa zvuku, ktorý tam počuli, veštili, aký bude nastávajúci rok, aká bude budúcnosť. Ak bolo počuť hudbu alebo spev, mala byť v rodine svadba, praskot dreva predznamenal pohreb, výstrel hrozbu vojny.

Nakoniec vchádzali dievky do chlievov a pýtali sa statku, kedy sa vydajú. Ak statok - krava alebo ošípaná - vydal hlas po prvom opýtaní, malo sa tak stať do roka. Ak po druhom - až o ďalší rok. Deti sa zasa chodievali pýtať kráv, oviec a husí, či ich počas roka dobre pásli. V ten večer vraj mohli prehovoríť zvieratá ľudskou rečou...

Štedrovečerný súmrak zároveň prinášal prvé zvuky vianočných piesní, kolied a vinšovačiek. Pod obloky chodievali spievať a vinšovať nielen susedia susedom, ale aj ďalekí osadníci navzájom. Všetci tu boli ako jedna veľká rodina. Ich výkony odmeňovali koláčmi, sušeným

ak čo len trochu dovoľovalo počasie, aspoň jeden z rodiny šiel na polnočnú omšu, horami boriac sa v snehu celé kilometre. Z polnočnej sa vraciavalo až nadržanom. Ostatní odchádzali do kostola na druhý deň, na Božie narodenie, a to i tí, ktorí nechodievali po celý rok. Vari najkrajším zvykom odľahých kysuckých osád bolo koledovanie polazňov-betlehemcov. Betlehemci predstavovali pastierov (pastieri boli pôvodnými obyvateľmi osád), ktorí chodili po chalupách, aby zvestovali radosť novinu - narodenie Ježiša. Boli to tamojší mládenci v rázovitom oblečení, často maskovaní, s vysokými papierovými čiapkami valcovitého tvaru na hlavách. Čiapky mali pestrofarebne zdobené hviezdami, krížikmi, zvončekmi. V rukách držali vyrezávané drevené palice s pripavenými zvoncami. Údermi palíc o podlahu zvonili do rytmu, spievali a vinšovali. Nechýbala ani pišťalka či trúba. Chodievali zvyčajne piati a deti sa najviac obávali postavy baču, ktorý sa oblečením odlišoval od ostatných. Mal na sebe kožuch z ovčej vlny, na hlave baranicu a v hrsti zvieral veľkú bakuľu. Často nosieval aj zvonec, aby cenganím upozornil, že betlehemci prichádzajú. Vtedy sme okamžite pozaliezali do kútov izieb a so zatajeným dychom sledovali tento nevšedný zážitok. Betlehemci spievali prekrásne koledy a vinše a zároveň predviedli úchvatné divadielko. Jeden z betlehemcov nosieval so sebou drevené jasličky - betlehem - symbolizujúce príchod malého Ježiša na svet. Všetci podstupovali veľkú obeť tým, že často až po pás v snehu nachodili kilometre z osady do osady.

Gazda s gazdinou dali pár korun či halierov malému Ježiškovi na offeru. Betlehemci odchádzali do ďalšej drevenice, ďakujúc a spievajúc:

„Ďakujeme vám za vaše dary,
čo ste nám vy dnes obetovali.
Nech vám to zaplatí sám Pán Boh z neba,
kedy vám bude najpilnej treba.“

Nuž takéto bývali najzaujímavejšie vianočné obyčaje, zvyky a vinše v ďalekých osadách kysuckých obcí Rudinská, Nesluša, Ochodnica, Dlhá nad Kysucou i Zákopčie. Dnes už život v nich vyhasol a do nenávratna odišli aj všetky zvyky a obyčaje - vzácne dedičstvo po našich predkoch. Vychádzali zo srdca prostého slovenského človeka, ktorý si uprostred svojho ťažkého životného údela vedel nájsť chvíľu čistej radosi...

FRATIŠEK HRUBÍN

Torso Mariánskeho sloupu (Janu Zahradníčkovi)

I.
K obrazu tvému, Maria,
bohatec modlí se jako já
a vodou svěcenou si kropí
tvář stejnou od potopy,
již nezastřeš,

žebrání mému přihlíží,
plný je peněz jak zlatých vší,
se mnou se v bujarosti kmotří:
„Ty chudý, jen se otri,
až aspoň veš

z těch zlatých vší, co žerou mne,
přelege na ztuhlé hadry tvé,
ať oheň, jenž mou hledá střechu,
přeskočí do pelechu,
kde čpí tvůj prach –

Maria Panno, shlédni již
na ty, co lidem jsou na obtíž!
Kam kráčejí? Zimou a sněhem
kráčejí za noclehem,
zloděj i vrah.

(...)

JAROSLAV SEIFERT

Hlava Panny Marie

Bývá to v roce jedinečná chvíle.
Otevřel jsem okno,
zaskřípěly závěsy
a byl tu podzim.
Ještě hedvábný, s kapičkami krve
a lehkými doteky smutku.
Je to čas, kdy lidské rány
začínají víc bolet.
Navštívil jsem Vladimíra Holana.
Byl nemocen.

Bydlí U Lužického semináře
téměř nad řekou.
Slunce zašlo před chvílkou
za domy,
řeka potichu šustila
a míchala své mokré karty
k večerní hře.

Sotva jsem vešel,
Holan zavřel prudce knihu
a zeptal se mě jaksi pohněvaně,
zda také věřím v posmrtný život
nebo v něco ještě horšího.

Já však jeho slova přeslechl.
Na nízké skřínce u dveří
zablýhl jsem odlitek ženské hlavy.
Proboha, tu znám!

Ležela tam, spočívajíc na tváři
jako pod gilotinou.

Motív Mariánskeho stĺpa u českých básnikov

Byla to hlava Panny Marie
ze Staroměstského rynku.
Shodili ji poutníci,
když právě před šedesáti lety
vraceli se z Bílé hory.

Porazili sloup se čtyřmi ozbrojenými anděly,
na kterém stála.

Nebyl ani zdaleka tak vysoký
jako Vendomský v Paříži.

Budiž jim odpuštěno.
Trčel tam na znamení porážky
a hanby
českého národa
a poutníci byli rozjařeni
prvními doušky svobody.
Byl jsem tam s nimi.
A hlava rozbité sochy
kutálela se po dlažbě blízko místa,
kde jsem stál.
Když se zastavila,
její zbožné oči se dívaly

na moje zaprášené boty.

Tentokrát však dokutálela se ke mně
už podruhé
a mezi těmito dvěma okamžiky
byl téměř celý lidský život,
který patřil mně.

Neříkám, že byl šťastný,
ale už je u konce.

Prosím, řekni mi ještě jednou,
nač ses to ptal, když jsem vešel.
A odpusť.

VÁCLAV RENČ Pražská legenda

1

Zalíbilo se Královně andělských sborů
vtisknout svou tvář ne do mramoru,
leč v kámen zkoušené kacířské země.

Rukama ctitele v pískovec vtesána jemně,
nežádá pro sebe zlatého trůnního křesla.
Na štíhlý sloup jak lehounká vložka
se potichu snesla.

Po léta, po věky kolem ní
proudí křesťané pražští.
Jedněmi vzývána, druhými mýjena,
u mnohých v zášti,
pozorně hledí a pokojně sáhá v osudy všech.
Vítězná od věků, vítězství svého ví, že se dočká
i ve vzpurném srdci hornatých Čech.

...

6

A Praha kypěla ještě. Říjení vlajkoslávy
ji neznavilo. Chorobně opilá, omládlá davy,
jásá a hrozí, přísahá, skanduje, hřímá:
„Pryč-od-Říma! Pryč-od-Říma!“

V takovém houfu jde Oskar. Zachutnalo mu
být nesen davem, jenž zbavuje vůle

a sílu tvou sílí,
dáti se otevřít, sám nevíš čemu a komu,
nechat se, zprahlý,
protékat nadšením množným,
v němž nic nemá zábran
a všechno stává se možným.

Jsi ve všech a všichni jsou v tobě v brutálním
souzvuku žhavém.
Jen zadrž a vyžij, až k orgasmu stupňuj tu chvíli
splnutí s davem!

7

Rojí se zástup na starém náměstí,
střeženém stráží
zšeřelých domu a zamžených věží.
Den listopadový.
Dech výkřiků se v šedivé obláčky sráží.
A všechno je šedé.
Chraptivý řečník úporně ždímá
myšlenky z mokrého šátku a velkými slovy
účtuje navždy s přízrakem temného Říma.

Kde myšlenka Čechů kdy nedozrála,
kde zbloudila z cesty,
vinen je Řím. Kde bezbožnost bratří, kde zrada,
kde závist osudná přivolávala obecné tresty,
vinen je Řím. Kde vymkl se kdokoli
zákonu stáda,
kde neslibuje a nelichotí, kde káže, kde velí,
kde žádá,
vinen je Řím. A vinen je Bůh.
A všichni jsou vinni!
Ti druzí, ti jiní...

Poznámka:

V Kultúre sme už priniesli rozhovor s majstrom Petrom Váňom, ktorý už dve desaťročia bez ohľadu na výsledok tvorí kópiu Mariánskeho stĺpa. Ten roku 1918 zrútil rozvášnený dav, vrajáci sa z púte na Bielu horu. Nenávisť ku všetkému katolíckemu poznáme aj my na Slovensku. Vývrcholila popravou prezidenta Jozefa Tisu, nastolením militantného ateistického komunistického režimu a pokračuje aj po páde totalitárskymi mediálnymi útokmi na Cirkev a hanobením slovenských národných dejín. Prinášame ukážky z odporu českých básnikov, ktorí reagovali na túto udalosť. Vďaka Pánu Bohu, po niekoľkonásobnom odmietnutí sa naostatok kópia Mariánskeho stĺpa vrátila na Staromestské námestie v Prahe. Základy sú už hotové a na obnove stĺpa sa prauje aj počas epidémie. Základy prišiel požehnať aj J. Em. kardinál Duka.

Dňa 11. apríla – uplynulo 150 rokov od narodenia Alberta P. Mamateja/Mamateya. V Bratislave a v Martine sú po ňom pomenované ulice, ale ináč jeho meno mnohým súčasníkom veľa nehovorí. A to je veľká škoda, pretože ide o človeka, ktorý v svojom živote veľa urobil za svoj národ. Hral významnú rolu najmä v dejstvovaní amerických Slovákov i Slovákov pod Tatrami a jeho zásluhy nezatieli ani kontroverzia, ktorá vznikla okolo posledných rokov jeho bohatého života (1920-1923). V tomto trojročnom období sa jeho osobnosť stala predmetom sporov, v zápale ktorých sa odsunuli do pozadia jeho nepopierateľné zásluhy a do popredia sa dostali iba jeho kroky nesprávnym smerom, ktorým sa tento mimoriadne obetavý pracovník na sklonku svojho života vybral. Po 150-ročnom odstupe od jeho narodenia (a skoro už storočnom odstupe od jeho smrti), vážne ochladli, život dostal novú tvárnosť a na Mamatejovu činnosť sa môžeme pozrieť objektívnejšie a realistickejšie.

Albert Mamatej sa narodil 11. apríla 1870 v Kláštore pod Znievom. Pri krste dostal meno Albert Pavol. Po skončení základnej školy dal sa na remeslo a vyučil sa zámočníka. Tovarišské roky prežíval v Budapešti, kde v tom čase žila početná slovenská kolónia. Tu sa dostal do styku so slovenskými národnými pracovníkmi a v ich kruhu sa národne prebudil. Zoznámil sa s tvrdou realitou národného útlaku a krutou skutočnosťou násilnej maďarizácie. Po niekoľkých rokoch sklamaní a národného ponížovania sa v roku 1893 rozhodol odísť do Ameriky, v nádeji, že tam nájde ľahší a slobodnejší život.

V Amerike mohol v plnej miere uplatniť nielen svoje odborné znalosti a remeselnícke skúsenosti, ale aj svoje organizačné schopnosti a novinárske vlohy. (Tu treba hádam pripomenúť, že v Amerike začal uvádzať svoje rodné priezvisko „Mamatej“ ako „Mamatey“ a v tejto podobe si ho potom udržal natrvalo.) Zdokonalil sa v angličtine, svoje vzdelanie rozšíril a prehĺbil vo večerných kurzoch. To mu umožnilo nájsť si náročnejšiu prácu a skončil ako vedúci dielni na Carnegie Institute of Technology (dnes: Carnegie Mellon University). Popritom všetkom sa veľmi aktívne zapojil do spolkárskej práce v slovenských organizáciách, hlavne v Slovenskom národnom spolku, kde sa stal v roku 1902 predsedom. Dalo by sa o ňom povedať, že mal prirodzené sklony pre spolkový život: vedel pracovať metodicky a vytrvalo a povahove dokázal vľúdne vychádzať s každým. Hovorilo sa o ňom, že nebol schopný znepriateliť si ľudí. Nikoho neprekvapilo, keď v roku 1907, na zakladajúcom kongrese Slovenskej ligy v Clevelande, bol zvolený za zapisovateľa (t.j. tajomníka) tejto celoaamerickej organizácie, ktorá mala zastrešovať všetky americko-slovenské spolky a združenia.

Úloha tajomníka Mamatejovi ozaj pristala a konal ju veľmi úspešne. Tajomníkom sa stal v čase Černovskej tragédie, ktorá v slovenskej Amerike mala veľký ohlas. Liga sa tu stáva hlasom ztročeného Slovenska. Organizuje zbierky pre černovské vdovy a sirotu a hlavne informuje o udalostiach svetovej verejnosti; americkú tlač a popredné osobnosti doby, ako bol Lev N. Tolstoj, B. Björnson a ďalší. Mamatej bol hybnou silou týchto akcií.

V Slovenskej lige sa mohol Mamatej plnou mierou zapojiť do práce za vec utláčaného národa. V novembri 1912 bol zvolený za podpredsedu Slovenskej ligy a v roku 1914 sa stal jej predsedom. Sedem rokov zastával túto zodpovednú predsednícku funkciu. Zvlášť obdivuhodné sú vojnové roky jeho aktivity (1914-1918), keď v plodnej spolupráci s tajomníkom Ligy, Ivanom Daxnerom, vykonal nedoceniteľné služby za oslobodenie národa.

Bolo ozaj veľkým šťastím pre slovenskú vec, že v kritických rokoch prvej svetovej vojny vedenie Ligy bolo v rukách takých obetavých mužov, ako bol Mamatej a Daxner. Títo dvaja vlastenci vedeli harmonicky spolupracovať a navzájom sa dopĺňovali. Daxner dával ducha a Mamatej formu slovenským oslo-

stického tábora? Ponúka sa odpoveď, že mu chýbal múdry radca, ako bol Ivan Daxner. Ale to by mohlo byť iba čiastočné vysvetlenie. Najznámejší americko-slovenský novinár v nekrológu nad Mamatejom uvažuje, či to nebola otázka materiálneho zabezpečenia – „zištné ambície“. Vraj: „vyšliapaný chodník, sýty život, zabezpečená hmotná existencia zväbili ho z cesty svätej povinnosti voči národu.“ Ale ani toto nemôže byť celá pravda. Isteže ho prekvapila skutočnosť, že v novovzniknutom štáte sa neuplatňovali bojovníci za slovenské práva a dôslední reprezentanti Ligy ako bol Ivan Daxner, alebo aj on sám, ale iba takí funkcionári Ligy ako bol Štefan Osuský, alebo Milan Getting, ktorí sa obrátili chrbtom Lige a riadili sa želaním nových vládcov Slovenska. Je však pochybné, že by

mal svojím aktom dezavovať. Nebol to ľahký výber.

O svojej ceste na Slovensko referoval na XIII. kongrese Slovenskej ligy, ktorý sa konal v Milwaukee 24. júna 1920 a ktorý mal veľmi búrlivý priebeh. Mnohí delegáti kongresu bojkotovali. Vyčítali Mamatejovi, že pod jeho vedením Liga sa spreneverila svojmu poslaniu, že prijíma a hostí vládných návštevníkov, zatiaľ čo Hlinkovým delegátom, Kubalovi a Rudinskému, vyslovila svoju nedôveru. V predvečer kongresu napísal redaktor Jozef Hušek do týždenníka Jednota (zo 16. júna 1920) ohnivé prehlásenie: „Vystupujem zo Slovenskej ligy!“ Svoje rozhodnutie odôvodňuje tým, že Liga pod Mamatejovým vedením „mravne a finančne podporuje agitáciu proti Pittsburghskej dohode.“

Svetlý život so zatieneným koncom

bodzovacím podujatím.

Ivan Daxner bol synom Štefana M. Daxnera, autora Memoranda z roku 1861. Do Ameriky prišiel krátko pred svetovou vojnou (v r. 1913). Nie ako prisťahovalec, ale ako riaditeľ Slovenskej banky, poverený likvidovaním Rovniankových podnikov, do ktorých Slovenská banka investovala značnú sumu peňazí. Nemal v mysli miešať sa do americko-slovenských spolkových záležitostí, ale mimoriadne pomery vyvolané výbuchom I. svetovej vojny nedovolili jeho slovenskému citeniu stáť nečinne stranou. Vo februári 1915 bol zvolený za zapisovateľa-tajomníka Slovenskej ligy. Bolo to hlavne jeho zásluhou, že Liga sa nikdy neodchýlila od pevnej a nekompromisnej slovenskej línie. Ako odchovanec matičnej generácie a blízky priateľ Vajanského, Škultétyho a martinského kruhu slovenských vlastencov,razil heslo, ktorým sa niesla činnosť Ligy v rokoch vojny: „Preč od Maďarov, nie však pod Čechmi!“ Daxner vedel veci domyslieť a nedal sa zachvátiť chvíľkovým vzplanutím citov, ako niektorí jednotlivci (najmä ligári v Chicagu a na okolí), ktorí chceli vyhlásovať Slovákov za jeden národ s Čechmi. Chicagské pokusy a intrigy sa podarilo paralyzovať, no Daxner si tým znepriatelil chicagskú skupinu. Útočili naňho, až kým ho nevyšťvali z vedenia Ligy (čo sa stalo vo februári 1918). Bola to veľká strata nielen pre slovenskú kauzu v Amerike, ale aj pre Mamateja osobne.

O oslobodzovacom úsilí Slovenskej ligy pod vedením dvojice Mamatej-Daxner by sa dalo veľa písať. Liga skutočne bola autentickou predstaviteľkou a tlmočnicou túžob národa. Keby z jej vojnovnej činnosti zostalo len memorandu z roku 1914-1915, Clevelandská dohoda z roku 1915 a Pittsburghská dohoda z roku 1918, Liga by mala natrvalo zabezpečené čestné miesto v slovenských dejinách. Keď človek číta Mamatejove články v americko-slovenskej tlači (Jednota, Národné noviny, Slovenská obrana, Nové Slovensko) musí s obdivom a úctou skloniť hlavu nad dielom, ktorého bol Mamatej strojcom a uskutočňovateľom.

A tu stojíme pred záhadou, ako mohol človek, ktorý toto všetko vykonal, prejsť do protiautonomi-

taký svedomitý a čestný charakter ako Mamatej, sa dal strhnúť príkladmi oportunistu. Príčinou jeho odklonu od pevnej slovenskej línie treba hľadať predovšetkým v jeho citlivej a dôverčivej povahe.

Koncom roka 1919 odcestoval Mamatej na Slovensko. Niesol so sebou originál Pittsburghskej dohody, s cieľom presadiť do praktickej politiky zásady zakotvené v tomto dokumente. Prišiel však vo veľmi neprihodnom čase. Andrej Hlinka, ktorý chcel „intabulovať Dohodu pred svetovým fórom“ na Mierovej konferencii v Paríži, sedel vo väzení práve za tento svoj čin. Prívrženci autonómie boli biľagovaní ako maďaróni a vlastizradcovia. Vládnú moc na Slovensku mali úplne v rukách odporcovia autonómie ako bol Vavro Šrobár, Milan Hodža, Ivan Dérer, etc. V Prahe i na Slovensku sa Mamatej stýkal výlučne s ľuďmi proti-autonomistickej orientácie a „československého“ zamerania. Títo mu neustále húdli do uší, že autonómia je želaním maďarských a poľských zahraničných kruhov a že autonómia, ako ju vyžaduje Pittsburghská dohoda, by bola vlastne na škodu národa.

Mamatej nebol ostrieľaný vo vysokej politike. Súc od prírody poctivý a úprimný muž, predpokladal, že aj jeho informátori zmýšľajú ako on a sú úprimní ako on. Okrem toho Mamatejova vrodená skromnosť mávala niekedy podfarbenie pocitu menejcennosti. Ako jednoduchý zámočník mal veľký rešpekt pred „doktormi a učeními ľuďmi“, hoci čo do prirodzenej inteligencie a charakterovej pevnosti určite prevyšoval tých doktorov a učeních, s ktorými sa stretával na Slovensku.

Mamatejovi možno zazlievať iba to, že ľahkomyseľne uveril protivníkom autonómie, bez toho, že by si bol vypočul mienku priateľov a spolubojovníkov väzneného Andreja Hlinku. Medzitým si ho Praha a vládni slovenskí politici ešte silnejšie pripútali na svoju stranu vidinou príslubu vymenovania za generálneho konzula v Pittsburghu. Tým sa jeho situácia ešte viacej skomplikovala. Z jeho konania – po návrate z Česko-Slovenska – vidno, ako bol vnútorne rozpoltený a nerozhodnutý. Na jednej strane lákavé, honosné a dobre platené postavenie a na druhej strane jeho dvadsaťročná práca, ktorú

Pretože mnohí funkcionári a členovia Ligy kongres bojkotovali, Mamatej bol znovuzvolený za predsedu. Nebolo to však jeho osobné víťazstvo, ale skôr morálna prehra.

Po XIII. kongrese Liga prechádzala najhlbšou krízou svojej existencie. Mamatej bol síce predsedom, ale bez podpory a autority, ktorú tento úrad predtým mal. Po troch mesiacoch sa funkcie vzdal a zaujal miesto generálneho konzula v Pittsburghu. Vedenia sa ujal Ivan Bielek, ktorý úmornou prácou musel ratovať prestíž a dobré meno Slovenskej ligy.

Kritickým momentom v Mamatejovom rozhodovaní bolo obdobie, keď sa vrátil zo Slovenska do Ameriky. Vrátil sa s pochybnosťami o autonómii, ktoré – aj keď nespočívali na reálnych podkladoch – boli úprimné. Potreboval uistenie, ale aj porozumenie a sympatie zo strany svojich amerických krajanov. Tam sa však stretol s tvrdým a nekompromisným postojom, ktorého reprezentantmi a hovorcami boli uznávaní a rešpektovaní vodcovia ako redaktor Jozef Hušek, rev. Ján Metod Liščinský a ďalší. Ich ostré útoky Mamatejaz jeho pochybností nevyviedli, ale ho ešte viac vytlačili na proti-autonomistické pozície. Každou svojou reakciou na tie útoky si potom blokoval cestu návratu medzi tých, ku ktorým bytostne patril.

V tomto rozpolžení už nepočúval ani na hlas svojho niekdajšieho blízkeho spolupracovníka a radcu Ivana Daxnera, ani na varovanie Dr. Miloslava Francisciho, ktorý mu písal (ako cituje K. Čulen): „Albert môj, Česi nás chcú iba preto, aby nás mohli pohltiť. Česi sú materialisticky založení, never im!“

Mamatej sa však snažil presvedčiť sám seba, že to nirj tak, že Česi sú nám predsa len bratia, ktorí nám nechcú zle. Po 20 rokoch bojov proti Maďarom a maďarónom bol už i trochu unavený a túžil po oddychu. Myšlienka, že by mal v boji pokračovať – tentoraz proti Čechom – sa akosi priečila jeho mierumilovnej povahe. Bolo však hrozným omylom očakávať pokojný život v proti-autonomistickom tábore. Tým, že prešiel na druhú stranu, nenašiel pokoj ani duchovne, ani fyzicky. Duchovne ho prenasledovali výčitky svedomia, fyzicky ho nenechávali na pokoji jeho bývalí spolubojovníci.

V postavení generálneho konzula musel spievať pieseň toho, či chlieb jedol. Dňa 20. mája 1920 písal list svojmu šéfovi, ministrom zahraničia Dr. E. Benešovi. List neostal utajený a keď sa jeho obsah stal všeobecne známym, vyvolal medzi americkými krajanmi veľké pohoršenie. V liste žiadal, aby mu na pomoc proti „autonomistom“ Dr. Beneš poslal prezidentovho syna Jána Masaryka, ako „česko-slovenského vyslanca v USA“ Vraj jeho prítomnosť v USA „by tu značne pomáhala k vyrovnaniu toho napnutého pomeru, ktorý teraz medzi Čechmi a Slovákmi panuje následkom agitácie Ľudovej strany a iných extrémnych autonomistov na Slovensku a ich stúpencom tu v Amerike, ktorými sú skoro všetci katolícki kňazi a katolícke časopisy a organizácie, zvlášť Jednota a Obrana. Pána J. Masaryka šetrta ešte i tí najzúrivejší autonomistickí kriklúni ako redaktor Hušek, Pankuch, Rev. Liščinský.“

Treba však spomenúť aj to, že Mamatej sa verejne nikdy proti autonómii Slovenska v rámci Č-SR nevyjadril. Ba sú príklady, kde autonomistické snaženia podporil. Mám na mysli zakladajúce zhromaždenie Priateľov slovenskej slobody (v októbri 1922). Mamatej nielen že sa zúčastnil na tomto podujatí, ale aj hlasoval za jeho program, ktorý sa jednoznačne vyslovil „za uznanie a uskutočnenie Pittsburghskej dohody.“ Sú náznaky, že v tomto čase, po dvoch rokoch úradovania ako „česko-slovenský“ konzul, si začína uvedomovať, kde je jeho miesto: nie vedľa Milana Gettinga, ktorého kedysi z Ligy vylučoval, ale vedľa Hušeka a ostatných „autonomistických kriklúňov“. Hádam i toto urýchlilo jeho smrť, ktorá ho skosila pomerne v mladom veku, v plnosti tvorivého života. Zomrel 53-ročný v decembri 1923. Jeho nástupcom sa stal Milan Getting.

Nekrológy nad jeho predčasným odchodom sú prejavmi citenia, v ktorom sa odráža kontroverzná ovzdušie doby. A aké to boli city vo svojej väčšine? Najsmutnejšie sa to odzrkadľuje v zápisnici XV. kongresu Ligy v máji 1924. Vdova Oľga Mamatejová v mene svojich troch detí žiadala hmotnú podporu od tej organizácie, ktorej jej manžel bol spoluzakladateľom a zasvätil jej mužské roky svojho života. Niektorí účastníci kongresu navrhovali, aby sa jej odhlasovalo aspoň 500 dolárov podpory. Ale keď došlo k hlasovaniu, návrh neprešiel. Čítame v zápisnici: „A. Mamatej... slúžil záujmom centralistickej Prahy, ktorej povinnosťou bolo by a malo by byť, aby sa o pozostalých náležite postarala.“

Bolo to kruté zamietnutie a nemožno ho obhajovať tým, že Mamatej platil pokutu za svoju dezerciu. Nemôže sa ubrániť dojmu, že Liga si tu nechala ujsť jedinečné morálne víťazstvo. Bohužiaľ, aj tu prevládli vážne nad rozvahou.

Stopäťdesiate výročie narodenia Alberta P. Mamateja vyzýva pozrieť sa na jeho osobnosť znova a bez predsudkov. A tu možno dôjsť len k jednému záveru: Albert Mamatej má nezmazateľné zásluhy, ktoré získal svojou dlhoročnou poctivou prácou pre oslobodenie a dobro svojho národa. Keby sa malo položiť na vážky, čo mu dlhujeme a čo mu máme odpustiť, iste by prevládla naša poďlnosť voči nemu.

Večná mu pamäť v národe!

Pandémia SARS-COVID 19, lekcia života

Zrazu sme sa ocitli v epicentre dokonalej búrky spôsobenej rozsiahlou „pandémiou SARS-COVID 19“.

Nikto z narodených od druhej svetovej vojny to nezažil – a môžeme s istotou povedať – ani si len nepomyslel, že by sme raz mohli byť vyzývaní k takémuto osobnému a spoločenskému správaniu, aké sa dnes od nás požaduje.

Hoci si skôr narodení ešte pamätajú zákazy vychádzať von, bombardovanie, beh do úkrytov, sirény, ...to, čo prežívame po tieto dni, je smutná výzva, alarmujúci stav, hľadanie úkrytov a či postupov podľa opatrení jednotlivých krajín, týkajúce sa nás všetkých, a to prakticky v každej jednej krajine.

Stojíme pred „neviditeľným“ nepriateľom (ako ho pomenúva Dr. Massimo Gandolfini). Všetci sme svedkami jeho smrtiacich účinkov a nevieme ho kontrolovať. Vedci pokračujú v úsilí o jeho deštrukciu, vo vývoji vakcín, aktuálne však nemajú prostriedok na jeho zničenie. Je to „nový“ vírus, čo znamená, že jediná účinná zbraň proti nemu – očkovač látka – nám v dôsledku hrozivej rýchlosti jeho šírenia a nákazlivosti nepomôže.

Roky sme zažívali vzrušujúce vedecko-technologické úspechy v perspektíve ešte úžasnejšieho rozvoja a podľa toho sme riziku verili vo vlastnú „všemohúcnosť“, cítili sa „všemohúcimi“. Nejednen sociológ od istého času charakterizoval našu súčasnosť ako poznačenú „klamstvom všemohúcnosti“, ktoré – tak ako cunami – zmieta preč všetky hodnoty, princípy, zvyklosti, tradície, i vedomie „hraníc“, na ktorých ľudstvo jednotne vyrastalo.

Potrat, eutanázia, samovražda, absolútna sloboda sebaurčenia až po nárok na „genderovú“ voľbu, chute zasiahnuť tajomstvo prokreácie cez alchýmiu čarodejov – to zaiste nie je správny smer cesty tých, čo sú povolani, aby slúžili životu, a nie, aby si ho „užívali“ na uspokojenie vlastných túžob bez akýchkoľvek „hraníc“.

Lekcia, ktorú nám dnes dáva život, je veľmi dôležitá. Nesmieme prejsť popri nej len tak bez povšimnutia. Najdôležitejšie je zdravie, obrana a ochrana života. Týka sa to nás všetkých. Vidíme ju vo výzvach obyvateľstvu neopúšťať domovy, v titanskom nasadení celého zdravotníckeho personálu, aby ošetrili a liečili každého človeka bez ohľadu na jeho stav, osobnú situáciu, pohlavie a pod.

Táto lekcia života nám poukazuje na dôležitosť stretania sa v rodinách, ako aj na potrebu kontaktov s našimi seniormi. Starí ľudia, na ktorých sa na veľké poľutovanie zabúda a ktorí sú v mnohých krajinách ohrození nedávno navrhovanými zákonmi o eutanázii, i vybičovanou pandémiou, sú rovnako v centre hurikánu.

Dôverujme, majme vieru, i nádej, že táto strašná situácia prebudí v ľudstve pocity solidarity a spolupráce, obetavosti v službe druhým, túžbu dosiahnuť spoločné dobro.

Pripomeňme si dnes dôležitosť najjednoduchších vecí, ktoré toľkí z nás prehliadajú upadajúc do rutiny konzumizmu, egoizmu, virtuálnej reality i honby po moci a úspechu.

FEDERACIÓN EUROPEA

'ONE OF US' - 2020

Preklad: Anna Kováčová

Kresba: Andrej Mišanek

Louis Evely: *Si to ty.*
Vydalo vydavateľstvo
Post Scriptum,
Bratislava, 2019, 256 s.

Vydanie diela Louisa Evelyho *SI TO TY* v slovenčine má svoju viac ako pätnásťročnú domácu mikrohistóriu. Pôvodný zámer vydať toto významné dielo svetovej katolíckej literatúry v niektorej z plánovaných edícií novozaloženej Katolíckej univerzity v Ružomberku (2000) sa pre zmeny v zameraní jej edícií neuskutočnil a nasledovali viaceré pokusy o uvedenie Evelyho do slovenského čitateľského prostredia v niektorom z „veľkých“ katolíckych vydavateľstiev v hlavnom meste a Trnave alebo vo vydavateľstve Skalná ruža. Napokon hodnotu diela v plnej miere ocenilo až vydavateľstvo Post Scriptum v Bratislave pred Vianocami 2019, ktoré ho vydalo vo svojej edícii poézie.

Vydanie má aj svoju makrohistóriu, ktorá sa začína ešte v päťdesiatych rokoch minulého storočia (francúzsky originál vyšiel prvý raz knižne v roku 1957) v prevažne nadšenom prijímaní celej Evelyho duchovnej, „meditatívnej“ básnickej tvorby, a to nielen v belgickom, francúzskom a širšom frankofónnom prostredí, ale aj vo svete, o čom svedčí 24 prekladov diela do svetových jazykov, rozširovaných najmä v šesťdesiatych rokoch. Hoci ani vysoko rozvinutá literárnokritická publicistika tých čias nemohla doceniť celú obsažnosť Evelyho diela, predsa pozorovateľom neušiel obrovský význam spoločensko-kritických vízií či priam poetických prorocietv o rizikách, nebezpečenstvách a možných dôsledkoch konvenčného, spoločensky a duchovne pasívneho kresťanstva v tradičných západoeurópskych spoločnostiach, v ktorom mnohé dekadentné príznaky vešteli postupné oslabovanie kresťanského povedomia a akcieschopnosť kresťanov zoči-voči potrebám nových čias.

Výsledky týchto negatívnych trendov vo viacerých tradične kresťanských krajinách západnej Európy sú po polstoročí viac ako hrozivé, štatisticky aj fakticky.

Básnická skladba *SI TO TY* súvisela prvoplánovo najmä s autorovou domácou misijnou a pastoračnou aktivitou, ktorá bola osobitne naliehavá a v mnohom špecifická po svetovej vojne. Hoci teologické myslenie a jeho literárne či publicistické ohlasy z frankofónneho a nemeckého prostredia až do polovice 20. storočia veľmi intenzívne sledovali aj slovenské katolícke inštitúcie a katolícka tlač, k priamemu sprístupneniu týchto hodnôt v podobe prekladov do slovenčiny po prevzatí absolútnej moci komunistami v roku 1948 už neprišlo. Žiaľ, ani v nasledujúcich voľnejších desaťročiach sa nenašiel spôsob na systematickejšie uvádzanie diel svetových katolíckych autorov, najmä z tesne predkoncilového či tesne pokoncilového obdobia, do slovenského prostredia.

Takýto bol aj osud Evelyho najvýznamnejšieho diela.

Si to ty

Evely svoje poetické reflexie a variácie na páľivé teologické témy pôvodne zverejšoval ako umelecký sprievod k svojim misijným a pastoračným aktivitám. Odohrávali sa na pozadí konfrontácie s protináboženským liberalizmom a s rozmáhajúcim sa marxizmom v malomestskej i veľkomestskej spoločnosti v čase, keď ešte silno rezonovali otázky príčin a následkov druhej svetovej vojny. Ich cieľom bolo hľadať východiská z morálnej krízy tradičných kresťanských komunít a rodín poznačených vojnou, čím sa stávali intelektuálnym nástrojom tzv. „katolíckej akcie“ v polovici minulého storočia. No na druhej strane už signalizovali vážne teologické a filozofické zmeny, aké sa rodili v kňazskom aj laickom prostredí tesne pred začiatkom II. vatikánskeho koncilu. Evelyho diela z tohto obdobia, najmä silno diskurzívna poéma *Si to ty* (*C est toi cet homme*) sa preto pre bohatstvo nových myšlienok a inšpirácií pokladá za jeden z významných zdrojov zmien, z ktorých mohla čerpať nielen domáca katolícka misia, ale aj Koncil.

Ako je známe, medzi množstvom diskusných námetov II. vatikánskeho koncilu bolo tzv. „aggiornamento“ čiže prispôbenie sa kresťanov súčasnému svetu a k jeho aktuálnym potrebám. Prínosom Evelyho básnického podania je práve korigovanie zjednodušeného ponímania „aggiornamento“. Toto okridlené heslo totiž by nemali kresťania chápať ako prispôbovanie sa či nebudaj poddávanie sa svetu, ale naopak – kresťania sa musia prispôbovať k pravému posolstvu evanjelia, ku Kristovi samému, ktorý je predsa z textov evanjelií jasne čitateľný!

S týmto výkladom súvisí niekoľko ďalších Evelyho evanjeliových inšpirácií, podaných umelecky rozšafne, versologicky vycibrene, avšak v prísnom súlade s katolíckou vieroukou.

Jedným z najdôležitejších postulátov Evelyho diela je: Boh je láska! Boh nie je hrozba človeku! Kto žije s Kristom a koná v súlade s jeho učením, nemá sa čoho báť. Naučme sa prežívať svoj život ako príležitosť na prejavovanie tejto lásky – v zmysle dobročinnosti.

Druhým novátorsky formulovaným postulátom je: Kristus koná svoje vykupiteľské dielo permanentne! Vykupuje nás dnes, prítomne, každý deň! Kristus nás neopúšťa, lebo prišiel na svet nie preto, aby po čase od nás odletel na nebesia, ale aby nás vykúpil, totiž aby nás každodenne vykupoval! A on nás vykupuje božsky účinne a naozaj – aj z nedostatkov a slabosti našej viery, z teologických omylov, zo sektársky zisťných heréz, z opúšťania tradícií, zo zradzania ideálov, z duchovnej stagnácie zasvätených osôb, z pohodlného sekularizmu, zo všeobecného komercializmu, z bezbrehého individualizmu, zo všeobecne rozšírenej mánie po úspechoch a prosperite, z ničenia prírody, zo zanedbávania

lásky k blíznym a najbližším, z nedostatku pozornosti k starým, opusteným a vyhnancom.

Myšlienku aktuálnej prítomnosti Krista medzi nami rozvádza Evely najmä v kapitole *Božie Slovo je živé*. Ježiš Kristus sa nevzniesol raz navždy do neba, nezmizol nad oblakmi a neopustil nás. On je tu, s tebou, s nami, v podobe eucharistickej obety, v pôsobení dobrej rady Ducha Svätého, v podobách, o akých sa nám ani nesníva!

Evelyho dielo vzniklo v čase, keď ešte v Európe štatisticky prevažovalo tzv. návykové kresťanstvo, ktoré sa prejavovalo, žiaľ, často iba zotrvačnosťou účasti na ustálenom cykle sviatkov a feriálnych medziobdobí, na neraz formálnom prijímaní základných náboženských právd, na mechanickom vykonávaní náboženských úkonov, na plytkom a niekedy až rúhavo nezúčastnenom prijímaní sviatostí, v atmosfére sentimentálneho zvykoslovía, bez vnútorného prežívania viery.

Prudké civilizačné zmeny, osobitne v náboženskej štruktúre obyvateľstva od druhej polovice 20. storočia, vyvolané najmä novodobým sťahovaním národov, sa prejavujú v dnešnom výraznom odklone od európskych kresťanských tradícií, čo prinieslo nové nároky na formovanie a organizáciu autentického náboženského života v zóne, pre ktorú bolo Evelyho dielo pôvodne určené. S postupnou premenou predtým relatívne vyhranenej „starého“ európskeho kontinentu na etnický a náboženský konglomerát, s vysokou mierou neurčitosti a dezorganizácie, prišli do uvedenej zóny aj nové problémy a s nimi nové, veľmi náročné úlohy duchovnej regulácie obyvateľstva. Sú to témy, o ktorých pred sedemdesiatimi rokmi neuvažoval ani najbystrejší prognostik a ktorých obrysy mohol dovidieť azda len Prozreteľnosťou obdarený básnik.

O to obdivuhodnejší je prienik Louisa Evelyho do príčin a dôsledkov dnešného vývoja:

Pokiaľ ide o nás, / naše náboženstvo bude živé a viera vyspelá, / len keď sme schopní povedať našim katechetom, / rodičom a kňazom: /

„Verím už nie preto, čo ste povedali, / ale preto, že som Ježiša počul sám / a viem, že on môže zachrániť svet.“

Evelyho dielo vzniklo pred sedemdesiatimi rokmi, v čase, keď ešte nikto netušil, že v roku 2020 bude v Londýne primátorom Sadiq Khan a že od Paríža až po Severné more budú panorámu veľkomiest na Seine, Rýne a Šelde vytvárať tisícky mešít (len v Nemecku ich je 2 800) a dvojnásobný počet vysokých minaretov zatieni pohľad na starý kresťanský kontinent.

Práve preto má Evelyho dielo o autentickom a neautentickom prežívaní viery v Krista a o našej zodpovednosti za vývoj neobyčajný, až osudový význam.

BLAŽEJ BELÁK

(Pokračovanie z 3. strany)

Ja som šiel s tým za Vilom Širokým. Ten sa odrazu chytil Benešovho stanoviska. Videl v ňom jedinečnú príležitosť vyvolať krízu vo vláde pre komunistov nepohodlnej. Od tej chvíle hralo v strane všetko na jednu nôtu: aby bol Tiso odsúdený na smrť a tak vyvolaná kríza vo vláde, zakončil Rašla svoj vzrušený výklad.

– A preto potom ste sa aj Šujan a vy úradne osvedčili, že neodporúčate Tisovej žiadosti vyhovieť, doplnil som ja. „Máte pravdu, tak to bolo. Lenže k nám sa pripojil aj sudca Rigan, inakšie seriózny evanjelik známy tým, že v celom procese sa usiloval zachovať ľudský postoj, so súdnou objektivnosťou.“

– Oni všetci verili v akýsi zásah sil „Deus ex machina“. Zbraň nastavenú na nevinnú obeť im niekto tesne pred výstrelom vyrazí z rúk a obeť sa zachráni. Oni budú nesmierne šťastní, že sa tým vyslobodili z nanútenej úlohy zabijakov. Úbohá milosť v tak strašnej hre! Rašla mi pripojil ešte vysvetlenie: jeho určila do úlohy žalobcu strana. Pre zdôraznenie jej postavenia v tomto procese formálne nevyslovil trest smrti povrazom pre Dr. Tisu a trest smrti zastrelením pre Alexandra Macha žalobca Šujan, ale on, Dr. Rašla. Preto keď išlo o to, ako sa má obžaloba zachovať pri odporúčaní žiadosti Dr. Tisu o milosť, on si vyžiadal rozhodnutie z Prahy, telefonicky priamo od Vila Širokého. Ten sa vraj najprv akosi zháčil, potom povedal, že sa poradí s prvým tajomníkom KSS, ktorým bol vtedy Štefan Bašťovanský. Či sa radil, či nie, Rašla nevedel povedať. Široký mu dal potom jednoznačne príkaz, aby obžaloba neodporučila udeliť milosť na smrť odsúdenému Dr. Tisovi.

Pre uľahčenie nálady a možnosť, aby sme opäť našli rovnováhu, ktorá by nám umožnila pokojne rozoberať historické udalosti, opýtal som sa: – Pán doktor, je to pravda, čo hovoril aj nebhý Šaňo Mach, že ste mu už pri takmer prvom pohovore na väzenskej cele povedali: „Niekoľko musíme odsúdiť na smrť. A keďže sa ukázalo, že odsúdiť Tisu je neúnosné, môžete to byť jedine vy.“ A Šaňo to vraj prijal ako samozrejmosť. A stalo sa práve to neúnosné. Dr. Tisu ste odsúdili a Mach zostal nažive.

„Pripúšťam, že tomu tak bolo. Tisu sme do toho pustili, hoci vám hovorím, s pevnou vierou, že aj tak dostane milosť. Lenže nám to potom nevychádzalo. Veľa do veci zasvätených ľudí hovorilo, že sa mal konať naraz hromadný proces so všetkými predstaviteľmi ľudského štátu. A vtedy mali padnúť tri výroky smrti s jej prevedením na popravisku, pokiaľ by sa súdny nachádzali v dosahu súdu: Dr. Vojtech Tuka, Dr. Ferdinand Ďurčanský a Alexander Mach. Ich exekúciou by sa zavŕšila povojnová revolučná psychóza tak, ako sa to konečne robilo aj v iných európskych štátoch. Ostatní, aj sám Dr. Tiso, by vyšli po nejakých rokoch na slobodu a situácia by bola zapadla na dobro všetkých. Takto sme sa vlastne zauzľili všetci a nasledujúce udalosti veľmi skoro ukázali, že sme prepadali v tomto zauzlení. Aj teraz, po toľkých rokoch sa hrozíme jeden druhého.“

DVE TVÁRE ŠAŇA MACHA

„Pokiaľ ide o osobu samého Šaňu Macha,“ pokračoval Rašla, „on počas pojednávania v očiach všetkých,

nielen v očiach svojich prívržencov, ale aj v nás, ktorí sme ho súdili, rástol na akéhosi nedefinovateľného hrdinu. Už to, že bral na seba vinu za každého. Ba pri prejednávaní nejakého prípadu, tuším z Topoľčian, on sa obrátil k obecnstvu, ale bolo to, akoby sa obracal k budúcim generáciám, a s hroziacim prstom volal: „Nechceme! Nech sa to už nikdy po nás v slovenskom živote neopakuje!“ – Šaňo Mach si takto získal nesmierne sympatie. Predstavte si, že moja žena jedného dňa priniesla pre neho do súdnej siene starostlivo a bohato pripravenú desiatu. Hovorila mi, že tak robí preto, lebo Mach sa jej vidí veľmi sympatický a ľudský. Preto isté sme sa vlastne aj my všetci odrazu zhodli na takom dramaticky prevedenom rozuzlení: pred vynešením rozsudku sme prekvapeneho Macha odviezli do nemocnice. Pravdepodobne pod šibenicu by bol išiel pokojne. Ale fahnúť ako zdravý do postele vo Vojenskej nemocnici v Bratislave sa mu videlo tak absurdným, že sme všetci poznali jeho nechápavosť, čo sa s ním robí, či sa mu sníva alebo má vysokú horúčku?“

– Ja som však neprijal Rašlov poeticko-ľudský výklad o rozprávko-vo zakončenej kauze „Šaňo Mach“. Narobil nám on počas Slovenského štátu veľa starostí a neprijemností. Svojimi rečami priamo podnecoval ich hladinu v štáte a ešte viac mimo neho. Lebo tu sa vedelo, že po zlých a dráždivých Machových rečiach nasledovali takisto zlé skutky proti skutočným, či zdanlivým nepriateľom, ktorých on v rečiach apostrofoval, na nich útočil a vyhrážal sa im. Vedelo sa, že on umožňuje jestvovanie politických strán takmer pri každom kaviarenskom stole. – Bolo známe, že slzy matky, sestry, či peknej mladej dievčiny, ktorá prišla prosiť Macha za slobodu pre svojho milého, tieto slzy pred nim vyliate otvárali hrubé vekovité zámky na okutých dverách Ilavy. – Škoda, že potom, keď sa do Machovho kresla ministra či povereníka vnútra dostali jeho nástupcovia, už nikto k nim nemal prístup ... Tam už ľudské životy, ani krv nemali cenu. Tobož nie skutočné, či len fingované ženské slzy!

– Mach predstavoval v uplynulej slovenskej politike samorastlého, našťastie dobromyseľného jedinca, ktorý svoju politiku dohral. Hlinkova garda, aj keď niesla meno po veľkom, heroickom a čistom tvorcovi našich moderných dejín, prebudenia národa, postupne sa stala v slovenskej mocsenskej politike, aj vplyvom mimo nás vytvorenej situácie v Európe, odrazom toho, čo bolo nezdravé a neprijateľné: živlov, ktoré v Hitlerovom systéme prerástli do postavenia samovládov a svoju vôľu prevetlovali do zákonov. Hlinkova garda bola potrebná vo vojnovom čase, ale v ňom sa kompromitovala tak, že v ďalšom, pokojnom živote už aj jej napodobenina bola vylúčená. A s ňou aj jej vojnový predstaviteľ Šaňo Mach. Hoci jeho ľudská čistota a os-

obná obetavosť niešť za druhých i najťažšiu zodpovednosť pozitívne zakončila dejiny Hlinkovej gardy ...

– Celkom inakšie sa objavila postava Dr. Tisu. Nielen preto, že v ňom bola súdená hlava štátu, symbolu každého Slováka, teraz žijúceho, ako aj toho, čo sa ešte len narodí. Počas procesu s ním sa ukázalo, že Slovenský štát nebol iba výsledkom záchrannej akcie, v ktorej sa ľudu umožnilo, aby s najmenšími stratami prežil druhú svetovú vojnu. Pred oči ostatných národov Európy sa ukázala životaschopnosť slovenského národa, jeho vynikajúce vlastnosti viesť štát, zapojiť do toho vedenia všetky zdravé a mravné sily, ktoré sa v každom jeho príslušníkovi za stáročia útlaku vypostovali. Slovenský štát, ako je známe, vznikol nepripravene, vo veľmi ťažkých okolnostiach. A v ešte ťažších žil a rozvíjal sa. Bez potrebných odborníkov, bez technicko-výrobnej vybavenosti, uprostred požiarom zachvátenej Európy, bez pomoci zvonku, v hornatej, zalesnenej pôde, bez Maďarmi odobraných rovín juhozápadu i východu. Ale slovenský človek na každom poste, bez osobitného dozoru, bez výhládov na zárobok plnil si svoju prácu tak statočne, ako sa to od svojich otcov naučil. Ten obrovský mravný základ, na ktorom sa rozvíjal slovenský život, dal každému povedomie, istotu a vieru vo vlastné sily. Preto právo na samostatný štátny život prešlo za tých šesť rokov do krvi každého Slováka, ktorý sa nedal zlákať do cudzích služieb. – Tiso pred súdom predstavoval pre mnohých slovenskú budúcnosť na najdôležitejšom úseku európskeho kontinentu: čiare rovnováhy medzi Východom a Západom, ktorú pre jej strategický význam po stáročia držali mocnejší tohto sveta.

– Súd a poprava hlavy štátu boli výsledkom cudzej vlády nad Slovenskom. Pravda, je to môj politicky založený výklad. Nenaliehal som na Dr. Rašlu, aby so mnou súhlasil. A pre mňa nebolo žiaduce vynášať úsudok o tom, v čom dejiny povedia svoje posledné, neodvolateľné slovo. Zástoj Rašlov a všetkých v procese zúčastnených patrí už len dejinám. Nás súčasníkov tých čias ostalo žiť tak málo, že náš hlas cez zložitost' slovenskú i svetovú neprenikne tak, aby zavážil. Ale sám Dr. Rašla mi potvrdil, že to bol naozaj súd s výnimočnou osobnosťou, nie s niekým, kto je súdený ako zločinec.

Pozn.: Pri rozhovore sme si nerobili poznámky, nezachytili ho na mg pásky. Jeho priebeh som zapísal z čerstvej pamäti, do 24 hodín. Všetko podstatné podávam tak, ako odznelo, v skrátenej forme.

NA NAJVVYŠŠÍCH MIESTACH ROZHODLI, ABY TISO ZAHYNUL

Pavol Čarnogurský zaznamenal: – Pri mojom rozhovore s prokurátorom a žalobcom v procese s Dr. Jozefom Tisom, Dr. Antonom Rašlom dňa 4. 12. 1982 sa mi len potvrdilo, že to nebol súd osoby, ale výlučne súd

na zabitie idey slovenskej štátnosti. Preto na najvyšších miestach obnovujúcej sa ČSR bolo rozhodnuté, aby hlava Slovenského štátu, Dr. Jozef Tiso zahynul skôr, ako by ho postavili pred nimi pripravený súdny proces. Lebo každý súd v právne usporiadanom štáte sa koná za pozornosti a súdu verejnosti. A bolo samozrejme, že súd s Tisom by sledoval celý národ s vypätou pozornosťou.

Rašla mi to povedal takto: „Už v Košiciach, v apríli 1945, keď tam sídlila vláda na čele s prezidentom Benešom, zrodil sa plán zorganizovať atentát na Dr. Tisu tak, aby pri ňom prišiel s určitosťou o život. Tiso ako hlava štátu sa pohyboval vo svojom okolí bez akýchkoľvek bezpečnostných opatrení, potrebných aj v najpokojnejších politických pomeroch. Sprezdával ho nanajvyš jeho osobný strážca Plakinger. Bolo treba nájsť iba atentátnika, čas a vhodné miesto. Vyhládli to všetko. Partizánsky veliteľ jednotiek operujúcich na území Slovenska, Jegorov dostal z Košíc vysielacskou príkaz, aby partizáni previedli tento čin v čase, keď sa vláda Slovenského štátu spolu s prezidentom Tisom zdržiavala v druhej polovici apríla 1945 v Skalici, po evakuácii z Bratislavy. – Partizánska jednotka operujúca v Bielych Karpatoch niekde nad Myjavou plán prevzala. Skalický rodák, vlastník obchodu v tomto meste, menom Zlámal, prijal úlohu atentát uskutočniť. Prístup k Dr. Tisovi bol aj v Skalici taký ako v Bratislave, alebo po soboty a nedele v Bánovciach nad Bebravou, kde sa pohyboval iba ako miestny dekan-farár. Každý občan mal k nemu bezprostredný prístup. Teda ani Zlámalovi nerobilo problém dostať sa do Tisovej blízkosti, a to ešte na mieste, ktoré by bolo pre únik atentátnika bez väčšieho rizika. – A predsa sa atentát neuskutočnil. Lebo ako to medzi partizánmi bývalo, plán nebol natoľko dôverný, aby o ňom vedelo čo najmenej ľudí. Zrejme ho Zlámal prejednával aj s niektorými skalickými činiteľmi a tí sa postavili proti. Uvažovali o vlastnej bezpečnosti. V Skalici a Holiči boli aj jednotky nemeckej armády s útvarmi Gestapa a poľného žandárstva. Prevedenie atentátu by bolo vyvolalo represálie, o ktorých všetci vedeli, že by boli nemilosrdné a ďalekosiahle. – A tak dezignovaný atentátnik Zlámal určený plán nepreviedol. Ale plán zabiť Tisu nepadol, len ho oddialili.

DRUHÝ PLÁN ATENTÁTU BOL STRAŠNEJŠÍ

Mal sa uskutočniť v samotnej cele bratislavskej väznice na Záhradníckej ulici ešte pred začatím procesu alebo v jeho priebehu. Spôsobom, ktorý by navonok vylučoval násilie, ale dostal formu infarktu. – Rašla mi teraz podával históriu, nad ktorou budú mnohí krútiť hlavami a vylučovať ju, keďže sa mala previesť už v právne konsolidovaných podmienkach. Ale vierohodnosť je v tom, že ju podával aktér v nej zúčastnený – sám Dr.

Rašla už v čase, keď v príprave procesu zastával funkciu žalobcu. – Pozval ho do Prahy vysoký stranický činiteľ. Stretnutie sa konalo kdesi na Malej Strane pod Hradom. Prítomný bol odborný lekár, kapacita na toxikológii. Rašlovi predložili nasledujúci plán:

Dr. Jozef Tiso má od väzenskej správy povolenú výhodu, že mu každý večer nosia jeho sestry v Bratislave bývajúcú prostú večeru, ktorej súčasťou je mlieko, najčastejšie kyslé. Nosí ho najmä staršia, Jozefína Dobiášová, majiteľka obchodu s potravinami v prízemí bratislavskej tržnice. Jedlo odovzdávajú bratovi cez väzenskú stráž. – Do prineseného mlieka zvlášť vybraný dozorca nasype prudký jed, pripravený tak, aby mlieko od neho nedostalo podozrivú farbu, tým menej chuť, či zápach. Jed mal začať účinkovať veľmi rýchlo a privodiť náhlu smrť. Ale jeho prítomnosť v organizme otráveného mala pomerne rýchlo vyprchať, aby pri pitve mŕtvolu už jeho zásah nebol zistiteľný. – V Bratislave bolo potom pripravené všetko podľa plánu. I dozorca, ktorý mal prevziať večeru, bol uzrozmeneý. Šlo už len o to, aby z Prahy priniesli jed, ktorý mal vykonať svoje dielo. Prečo neprišiel, kto do toho v poslednej chvíli zasiahol, to mi už Dr. Rašla nevedel povedať.

„Vidíte z toho,“ dokončil svoje šokujúce rozprávanie Dr. Rašla, „že otázka Tisovho života, lepšie povedané jeho istej smrti, bola najzávažnejšou otázkou najvyšších štátnych miest. Podľa nich mal Tiso zomrieť tak, aby štát vtedy ani v budúcnosti neutrpel na prestíži a existencii, najmä medzi Slovákmi.“

A ste aj Vy, pán doktor presvedčený, že za tým všetkým stál osobne Dr. Beneš? Bol naozaj schopný seba a tým aj český národ, ktorý v ňom vtedy videl svojho osloboditeľa a pokračovateľa v sláve svojich štátnikov, postaviť pred dejinami do takého odporného svetla? A tým súčasne vykopáť hlbokú priepasť medzi našimi dvoma národmi? – Pýtal som sa opäť Dr. Rašlu.

„Treba brať do úvahy, že Beneš, ktorý chcel svojou politikou dosiahnuť veľmocenské úspechy nielen v domácej, ale ešte viac v zahraničnej politike, na ktorej budoval zabezpečenie Československa v tak nepriaznivých podmienkach, uchyľoval sa machiavellisticky ku každému prostriedku, čo odstraňoval prekážky na ceste k úspechu. Keď používal aj teror, môžeme dnes povedať, že len predbehol svoju dobu o nejaké desaťročie.“

– Pripomenul som Dr. Rašlovi, že Beneš v Moskve po podpise zmluvy so Sovietskym zväzom dňa 12. decembra 1943 mal potom v moskovskom vysielaní na Slovensko, 21. decembra reč, ktorú som aj ja zachytil a zapamätal si jednu vetu: „Všichni zrádny viníci doma z této války musí zmizet v propasti své katastrofy a pykat za své viny!“ – Zanedlho podobne nepříčetný Dr. Juraj Slávik volal na Slovensko v Benešovom mene: „Veríme, že my po návrate domov sa už nebudeme musieť skoncovať so slovenskými zradcami, lebo ich mŕtvolu sa budú váfať po bratislavských uliciach!“ – Riaditeľ Ústavu dejín KSS Bohuš Graca mi ukazoval overený doklad o tom, že Beneš pri spomínanej návšteve Moskvy žiadal Molotova, nech Generálny štáb dá príkaz príslušníkom vojenských útvarov, ktoré budú

obsadzovať Slovensko, postrieľať všetkých vládnych predstaviteľov Slovenského štátu, od prezidenta, ministrov a poslancov počínajúc, aby to nemusela robiť vláda po jej návrate domov. - V rozhovore o tak otrasnej téme nám nepozorovane ušiel čas určený na rozhovor. Už potme som vyprevadil Dr. Antona Rašlu k jeho bytu, bezprostredne pod hradbami hotela Bôrik, vystaveného a stráženého pre potreby bohov a bôžikov domáceho i zahraničného režimu.

Poznámka: Keď sme sa v tom čase my mladí pohoršovali, aký „Olymp“ si strana a vláda pre seba vybudovala, náš otec Paľo Čarnogurský s úsmevom poznamenal: „Nech vás to nemrzí. Strana sa pomíní, hotel ostane.“ A zase mal pravdu, ako vždy.

Pavol Čarnogurský na záver svojho záznamu zapísal: - Ku dvom navrhovaným atentátom na život prezidenta Dr. Jozefa Tisu, uvedeným v mojom rozhovore s Dr. Rašlom, treba pripojiť aj tretí, historicky overený. Pripravoval sa počas vojny, vládou v Londýne, na čele s Dr. Benešom. Mal ho previesť ako parašutista Štefan Košinár, rodom z Lutova pri Bánovciach. A to v čase, keď Gabčík spáchal atentát na Heydricha v Prahe, taktiež prikázaný Benešom.

PRVÝ POKUS O ATENTÁT BOL PRI NÁLETE

NA RAFINÉRIU APOLLO
Svedectvo o ňom podáva dcéra Pavla Čarnogurského, Oľga Slivková:

- Bolo to 15. júna 1944, mala som osem rokov a vracala som sa napoludne zo školy. Prichádzala som už k nášmu domu na začiatku Palisád, keď zahučali sirény. Bol to znak, že angloamerické lietadlá bombardujú Viedeň a za pár minút by mohli doletieť aj nad Bratislavu, ale to sa dovtedy nikdy nestalo. My deti sme sa preto leteckých poplachov nebáli. V škole sme pri nich vždy museli utekať do suterénu, a to nás bavilo. Ale tento raz som bola sama na ulici, tak som sa rozbehla domov. Bývali sme rovno oproti Prezidentskému palácu. V bráne nášho domu mňa čakal otecko. No skôr než sme sa zviatili, nad hlavami nám zahučali dve americké lietadlá. Jedno zakrúžilo nízko nad Prezidentským palácom. Robilo nad ním kruh z kondenzovanej bielej pary. To druhé sa pohybovalo nad ním a zrejme fotografovalo kruhom vyznačený cieľ. Protiletcké delá na ne nestrieľali, hoci mohli, ale asi im nechceli poskytnúť príčinu na útok, aj keď to neboli bombardéry. Po chvíli lietadlá odleteli preč a sirény odtrúbili rovným tónom koniec poplachu. Náš otec, ktorý poznal takúto situáciu z návštevy Ríma, kam chodieval ako kuriér za vyslancom Karolom Sidorom, vedel, že Bratislavu teraz čaká bombardovanie. Rozhodol, že z nej musíme čo najskôr evakuovať. Zatelefonoval svojmu bratovi na Spiš, že prídeme do Popradu na druhý deň rýchlikom. Ten odchádzal z Bratislavy o ôsmej ráno. Rodičia túpli, či bombardovanie

nezačne už v noci, ale tá bola ešte pokojná.

Zato ráno bolo nástupište na Hlavnej stanici v Bratislave preplnené davom cestujúcich. Lokomotívy vtedy jazdili ešte iba na paru, museli sa tri hodiny pred odjazdom vykurovať vo výhrevni. Na čele súpravy vozňov potom nacúvali dozadu ku určenému nástupišťu. Do našej súpravy naskakovali muži ešte počas jej pristavovania, náš otec medzi nimi. Vošiel do prvého voľného kupé, zvnútra ho zamkol, priskočil k oknu a cezeň nás vľahoval dovnútra. Okná sa vtedy otvárali ťahaním koženého remeňa až nadol. Prvú takto nakladali našu mamu, s polročným Jankom v náručí. Za ňou nastupovala naša slúžka Anička Belejová, s batohom na chrbte. Bolo v ňom bábkové divadlo, ktoré nám naša mama krátko predtým kúpila na dražbe za 50 Sk. Pre nás deti to bol najvzácnejší predmet, ktorý bolo treba zachrániť. Potom sme cez okno nastupovali my tri deti: 11-ročný Ivan, ja 8-ročná Oľga a moja 5-ročná sestra Marina. Z nástupišťa nás podávali do okna známí, ktorí nás prišli vyprevadiť. Takéto neobvyčajné cestovanie sa nám veľmi páčilo, hoci v kupé sme boli natlačení ako sardinky. Hlavné, že na trase boli ešte neporušené tie tri tunely pri Strečne, naplnené čiernou tmou. Na tie sme sa vždy tešili už od Bratislavy.

V Poprade nás čakali naši príbuzní. Oznamovali nám správu z rádia, že Bratislava bola o pol jedenástej doobeda bombardovaná. Prvých 6 bômb zhodili lietadlá na Prezidentský palác. Zasiahla ho iba prvá, ale tá nevybuchla. Ostatné dopadali na okolité domy, lebo lietadlá boli v pohybe. Jedna bomba padla aj do nášho dvora, kde stál domček starších manželov. Práve si varili skromný obed. Bomba im padla rovno na sporák, kde vybuchla. Ich telá zhoreli vo výbuchu, liatinový hrnček prehodila tlaková vlna až do tretieho dvora. V susednom dome zabila tlaková vlna majiteľa, zubného lekára, ktorý práve bežal po schodisku do krytu. Lebo čo bolo zvláštne, sirény zahučali, až keď už padali bomby na hlavy prekvapených chodcov. - Prezident Tiso bol vtedy v záhrade za palácom, modlil sa breviár. Povedali nám to po vojne známí, ktorí ho videli z okien ich bytu na začiatku Štefánikovej ulice. Tiež utekal do krytu, našťastie tá prvá bomba nevybuchla. Po poplachu ju zneškodnili pyrotechnici. Lietadlá pokračovali od paláca k Dunaju; cestou zničili Vysokú ulicu, zasiahli Múzeum, Zimný prístav a nakoniec svoj cieľ: rafinériu Apollo. Robotníci v nej zachytili z rádia oznam o blížiacom sa nálete a žiadali dozorcov, aby ich pustili do krytu. Ale tí sa odvolali na predpis, že tak smú urobiť, až keď zahučia sirény. To sa vtedy stalo tragicky neskoro: do otváraného krytu natiekla horiaca ropa a ľudia sa v nej uvarili. Aj dobrovoľní hasiči zaplatili životmi: výpary z horiaceho benzínu im tlakové vlny výbuchov vtláčali cez póry kože do krvi a dodatočne tak spôsobili otravu krvi.

Bombardovanie Apolky pripravovala bratislavská odbojová skupina Flóra hláseniami Benešovi do Londýna. Iróniou osudu potom jej členov zatkli povojnové orgány, lebo sovietska armáda pri svojom postupe potrebovala doplniť pohonné hmoty, ale rafinérie už nebolo. To vypnutie sirén pred náletom a bombardovanie Prezidentského paláca tiež možno pokladať za pokus Beneša zabiť prezidenta Tisu.

Vojnu sme prežili v otcovej rodnej dedine, v našej, krátko predtým dostavanej drevenici. S nami sa tam zachránila aj židovská rodina Wertheimerovcov, člen poľskej predvojnovnej vlády, generál a minister Hubicki s manželkou i pobočníkom Januszom Kowalskim, tiež aj člen vedenia povstaleckej SNR, komunista JUDr. Karol Rebro. Po príchode 500 ruských i slovenských partizánov aj tu bolo rušno, ale to už je téma ďalšieho záznamu. Nám sa potvrdili slová básnika J. W. Goetheho, v preklade: „Neboj sa zloby náporu, Boh ti poskytne oporu!“

OĽGA SLIVKOVÁ - ČARNOGURSKÁ

POZNÁMKA K ČLÁNKU

"Vrátili mi obraz Hlinku",
Kultúra č. 7

Známy, ktorého náš otec vytiahol z transportu v Poprade, nebol Fredo Engelman, ale mladý syn krčmára zo Spiš. St. Vsi, Schlossmann - po vojne si zmenil meno na Šoltýs a dostal výnosnú funkciu kádrovníka lekárov (hoci mal iba zédečku). Jeden lekár, keď vyšiel spotený z jeho úradovne, zvolal na chodbe plnej kolegov čakajúcich na rad: "Kto toho Žida zachránil, nech ho Boh skáre!" - To sa samozrejme nedá zverejniť ani dnes, lebo pichať do osieho hniezda sa neodporúča. Iba vám sa s tým zdôverujem, kvôli predstave, ako to vtedy na Slovensku vyzeralo. Vaše noviny sú podľa mňa jediné, ktoré prinášajú fundované príspevky odborne vysoko spôsobilých autorov z oblasti neuvieriteľne spletitých dejín Slovenska v minulom storočí i celom tisícročí. Keď sa skončilo, vydýchli sme si s nádejou, že teraz bude všetko už len dobré. Jeden môj vajnorský známy, vtedy ešte mladý, dnes už nebohý, povedal svojmu starému otcovi s nadšením: "Dzede, odteraz už bude šeko len spravdivé a dobré!" Starý otec mu odpovedal: "Vnuk mój, válov zostau, enem svine sa vymeňá!" - Sedliacky rozum je najmúdrejší, s tým končím. Nechávam na vás, či na tú zámenu mena v mojom príspevku upozorníte, alebo necháte tak, možno si to po tých desiatkach rokov už nikto nevšimne. Freda Engelmána označuje môj otec v memoárovej knihe "Súboj s komunizmom" ako svojho celoživotného priateľa, talentovaného novinára (s. 322). Obidvaja, Paľo aj Fredo písavali úvodníky do "Slováka", kde bol šéfredaktorom Karol Sidor. V 70. ro-koch pracoval Fredo vo vyda-vateľstve Tatran, až do svojej smrti. Náš otec mal rozlúčkový prejav na jeho pohrebe.

OĽGA SLIVKOVÁ - ČARNOGURSKÁ

JURINOVA JESEŇ 2020

16. ročník Celoslovenskej literárnej súťaže duchovnej tvorby
v kategóriách poézia a próza

Organizátori:

Žilinský samosprávny kraj

Kysucká knižnica v Čadci

Obec Klokočov

Spoluorganizátori:

Mesto Turzovka

Kultúrne a spoločenské stredisko Turzovka

Hlavný partner projektu:

Fond na podporu umenia

Mediaálni partneri:

Kultúra – Dvojtyždenník závislý od etiky

Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska

Kysuce – Nezávislý týždenník Kysučanov

My – Kysucké noviny

mojeKysuce.sk

Kysucká televízia

Televízia Lux

Rádio LUMEN

vyhlasujú

16. ročník Celoslovenskej literárnej súťaže duchovnej tvorby
v kategóriách poézia a próza

JURINOVA JESEŇ 2020

Podmienky súťaže:

- Literárnej súťaže sa môže zúčastniť každý autor, ktorého práce neboli doposiaľ knižne publikované. Výnimočne môže byť do súťaže zaradený autor, ktorý vydal svoju tvorbu vlastným nákladom, alebo publikoval knižne a jeho súťažný príspevok ocení odborná porota ako mimoriadny počín v oblasti pôvodnej duchovnej tvorby.
- Súťaž je vekovo neohraničená a určená predovšetkým pre začínajúcich autorov.
- Súťažné práce v kategóriách - poézia a próza sú duchovne zamerané a písané v slovenskom jazyku. Súťažné príspevky musia byť pôvodné a doposiaľ nepublikované.
- V prípade, ak autorovi už vyšla knižne prvotina v kategórii poézia, môže zaslať súťažný príspevok do kategórie próza a naopak.
- Každý autor môže do súťaže zaslať najviac 5 poetických resp. prozaických útvarov v maximálnom rozsahu 10 strán normalizovaného formátu A4.
- Súťažiaci zasiela svoje práce so sprievodným listom, ktorý musí obsahovať: meno a priezvisko súťažiaceho, vek, kontaktné údaje (adresu, tel. číslo, e-mail). Ak zasiela viac súťažných prác, uvedie ich súpis na sprievodnom liste. Pri názve každej súťažnej práce uvádza svoje meno a priezvisko.
- Súťažiaci poskytnutím svojich osobných údajov udeľuje súhlas s ich využitím na účel organizačného zabezpečenia súťaže „Jurinova jeseň“ po dobu jej trvania.
- Súťažné práce je potrebné zaslať na e-mail: jurin@kniznica-cadca.sk vo formáte textových editorov MS Word (doc, docx.), Open Office. Autori, ktorí nepracujú s počítačom a nevyužívajú na komunikáciu internet, posielajú súťažné práce v tlačenej forme (nie ručne napísané) na adresu: **Kysucká knižnica v Čadci, Ul. 17. novembra 1258, 022 01 Čadca.** Na ľavú stranu obálky uvedú označenie „JURINOVA JESEŇ 2020“.
- Uzávierka súťaže je 31. augusta 2020.
- Zaslané súťažné práce bude hodnotiť odborná porota, zostavená zo známych slovenských spisovateľov a literárnych teoretikov, ktorí navrhnu autorov na ocenenia v zmysle platných propozícií literárnej súťaže duchovnej tvorby v kategóriách poézia a próza „JURINOVA JESEŇ“.

KULTÚRA

Dvojtyždenník závislý od etiky

Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava

Telefón: 0911 286 452

Vydáva Factum bonum, spol. s r. o.

Wolkrova 39, 851 01 Bratislava.

IČO: 35 734 710

Predseda redakčnej rady: Július Binder – Šéfredaktor: Teodor Krížka – Cena jedného čísla je 1.60 € (ročne 33,60 €) – Časopis vychádza každé dva týždne, s výnimkou mesiacov júl a august. Ročne vychádza 21 čísel – Stánkový predaj: Mediaprint Kapa, Pressegrasso, a. s. Objednávky prijíma Slovenská pošta na elektronickú adresu: ganisinova.renata@slposta.sk – Objednávky do zahraničia vybavuje: Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4, P. O. Box 164,

820 14 Bratislava 214, e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk – Telefonické predplatné: 02/54418091 alebo 02/54640949 – Registračné číslo: EV757/08 – Prijímame iba príspevky napísané elektronicky vo formáte word a graficky neupravené. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Stanovisko redakcie sa nemusí zhodovať s názorom autora – E-mail redakcie: kultura@orangemail.sk – Internetová stránka a archív časopisu: www.kultura-fb.sk – ISSN 1335-3470 (tlačenej vydanie) ISSN 1336-2992 (online)

„Slovo rozsudku padlo. Pohľad na modrú čiaru na mape pôsobil ako pichnutie noža. Niekoľko podpisov, nová hranica je hotová. Chvalkovský podpisuje bez mihnutia oka, chladno, vidno, že je starý diplomat. Tiso je dojatý, jeho hlas sa trasie, vidieť, že sa premáha, aby nevybuchol v plač. Slová akosi sa mu ťažko derú cez ústa, keď sa lúči s diplomatmi. Odchádza do izby, kde ho čakajú ostatní členovia slovenskej delegácie.“ Týmto slovami zachytil atmosféru novinár Konštantín Čulen, ktorá zavládla po vynesení smutného verdiktu nad južným Slovenskom vo večerných hodinách 2. novembra 1938 vo viedenskom zámku Belveder. Na základe rozhodnutia nemecko-talianskych arbitrov musela autonómna Slovenská krajina odstúpiť v prospech Maďarska 10 390 km² svojho územia, kde podľa sčítania ľudu z roku 1930 žilo vyše 850 000 obyvateľov, z toho 272 000 Slovákov a Čechov. Slovensko stratilo 21% zo svojej pôvodnej rozlohy. Táto udalosť bolestne zasiahla celý slovenský národ, ktorý sa mesiac predtým radoval v Žiline nad dosiahnutím vytúženej autonómie.

V Maďarsku tak od novembra 1938 žilo dokopy viac ako 600 000 Slovákov, kým na okupovanom Slovensku sa ku maďarskej národnosti v decembri 1938 prihlásilo len necelých 60 000 obyvateľov. Slováci v Maďarsku sa ocitli v žalostnej situácii. Tí, ktorí sa otvorene hlásili ku svojej slovenskej národnosti alebo zastávali dovtedy významnejšie správne funkcie, boli nemilosrdne prenasledovaní, šikanovaní, prepúšťaní s práce a vyhánaní z domovov. Najmä slovenskí učitelia a úradníci sa stali trňom v oku maďarských okupantov. Slovenské školy boli postupne zatvárané, spolky rozpúšťané. Osvetová činnosť sa zastavila. Niektoré starostlivo budované slovenské knižnice ľahli popolom. Neraz horeli aj vzácne dokumenty a pamiatky slovenskej minulosti. Po zavedení civilnej správy na okupovanom juhu sa síce pomery o čosi zlepšili, no tamojší Slováci mohli len snívať o právach, aké mala maďarská menšina na Slovensku.

Zastavenie činnosti kultúrnych spolkov sa dotklo aj Spolku sv. Vojtecha (SSV), ktorý združoval na odstúpenom území takmer 6 000 členov a do 200 jednatelstiev (miestnych odborov). Správa SSV v Trnave začala okamžite vyjednávať s maďarskou stranou. Celej záležitosti sa chopil správca Ján Pöstényi, ktorému sa po zdĺhavých a mimoriadne náročných rokovaniach s maďarskými úradníkmi podarilo dosiahnuť prísľub od vlády i cirkevných autorít, že nebudú robené prekážky pre vznik samostatného SSV v Budapešti. Slovákov na odtrhnutom juhu sa s otcovskou starostlivosťou ujal aj rožňavský biskup Michal Bubnič, známy svojou kultúrnou a národnou prácou ešte za čias monarchie. Maďarské prísľuby sa však čoskoro ukázali ako plané. Prípravné práce okolo založenia SSV sústavne narážali na rozličné ťažkosti či obštrukcie zo strany miestnych úradov a Slováci ešte aj v septembri 1940 smutne konštatovali: „Kým v Budapešti, kde žije vyše 30 000 Slovákov, niet vo výklade knižkupectiev ani jednej slovenskej knihy, kde si slovenský katolík nemôže zadovážiť ani potrebnú modlitebnú knihu a spevník, zatiaľ v Slovenskej republike tej hŕstke Maďarov stoja k dispozícii všetky literárne a vedecké kultúrne tvorby maďarské a po bra-

tislavských maďarských knižkupočoch ostentatívne sú vo výkladoch maďarské knihy.“ Vyjednávania povereného Jozefa Ambruša maďarská vláda vykazala pre údajnú politickú činnosť.

Slováci hľadali osobnosť prijateľnú pre obe strany. Stal sa ňou Alexander Horák. Narodil sa v roku 1911 v Haliči (okres Lučenec). Teologické štúdiá ukončil na bohosloveckom učilišti v Rožňave a za kňaza ho vysvätil v roku 1934. Krátko pôsobil v Lučenci, Topoľčanoch a Rožňave. V roku 1938 bol vymenovaný za správcu farnosti v Po-

Slovákov v Maďarsku. Dojem z tohto prvého stretnutia s uvedomelým Slovákom v Maďarsku mi nezmažateľne vryl do duše stav, v akom sa tu Slováci nachádzali. Jeho bojzlivé chovanie sa prezrádzalo hrozny teror bývalých maďarských vlád, s akými potláčali každé sebemenšie slovenské hnutie.“ Chmúrne dojmy ho sprevádzali aj počas cestovania a oboznamovania sa s pomermi slovenskej menšiny. Tak navštívil Sedmohradsko, Báčku, Podkarpatskú Ukrajinu i mestá a ich okolie na odstúpenom slovenskom juhu (Košice, Šurany, Nové Zámky). Horák tu už mal zopár do-

r. 1870.“ Ostrihomský arcibiskup vo svojom obežníku uverejnil túto správu: „Pre slovenských katolíkov v Maďarsku sa založil Spolok sv. Vojtecha, aby ich zásoboval katolíckou tlačou a bol ich duchovným vodcom. Keď upozorňujem na nový Spolok, prosím našich kňazov, aby podporovali vedenie Spolku pri zbieraní členov. Spolok má aj svoje knižkupectvo v Budapešti V, Ferenciektere 7, kde možno dostať slovenské katolícke knihy.“ Aj stoličnobelehradský biskup Ludovít Shvoy podporoval činnosť SSV o čom svedčí jeho list z 21. októbra 1943, adresovaný predsedovi

členov. Keďže riadna vydateľská činnosť SSV v Maďarsku sa pred Vianocami 1941 ešte len pripravovala, iniciatívny Horák odcestoval na Slovensko, kde popri riešení niektorých páľivých otázok okolo rozširovania slovenskej literatúry navštívil v Bratislave spisovateľa Tida J. Gašpara, evanjelický vydateľský spolok Transcius a Maticu slovenskú. Jeho úmyslom bolo zadovážiť pre Slovákov v Maďarsku čo najviac hodnotných slovenských kníh.

V Matici sa stretol so staručkým baľkom Škultétym a Jozefom Cígerom-Hronským, u ktorých našiel veľké porozumenie pre svoje poslanie. Horák si tu vybral knihy v hodnote vyše 500 000 korún. Matica mu dala na nešpeciálnu zľavu a postarala sa o ich prepravu do Budapešti. Knihy dlho ležali v prístave, kým sa vybavovali formality, no napokon sa ich SSV dočkal, na čo Horák spomína ako na slávnostnú udalosť: „...nedám za nič na svete ten hrdý pocit, ktorý ma naplnil, keď som štráfkochi (nákladný voz – pozn. F. S.), ťahanom štajerákmi (ťažné kone, pochádzajúce pôvodne zo Štajerska – pozn. F. S.) s hlučnými podkovami, sedel pri kočišovi a viezol ulicami Budapešti slovenské knihy pre Slovákov v Maďarsku. Bolo ich 50 metrákov!“ Vydateľská činnosť SSV v Maďarsku sa výrazne rozbehla najmä po roku 1942. Vydávali sa učebnice, modlitebné knihy, spevníky, ale aj poučno-zábavná literatúra pre mládež a beletria od svetových autorov. Od júna 1943 vychádzal mesačník Dobrý Pastier. Odoberalo ho 8 000 Slovákov a v menšom množstve mohol byť expedovaný aj na Slovensko. Po knihách bol od začiatku veľký dopyt. Spolkové knižkupectvo predalo len v roku 1942 literatúru za vyše 90 000 pengö (1 pengö predstavoval asi 6 korún). Svätovojtešskú literatúru si Slováci mohli zaobstaráť aj na púťach, jarmokoch či v školách. SSV usilovne rozširoval aj svoju organizačnú sieť. V roku 1943 mal 321 jednatelstiev, ktoré združovali 10 000 členov.

Sľubný rozmach SSV v Maďarsku zastavila až vojnová víchrica na prelome rokov 1944–1945. Pre veľké ťažkosti s dopravou a nedostatok potrebných materiálov členovia v roku 1944 nedostali podielové knihy. Čerstvo vytlačené kalendáre dokonca zhoreli v knižtlačiarňi Globus. Napriek krvavým bojom o Budapešť SSV neutrpel žiadne významné ľudské ani materiálne škody. Čiastočne bolo poškodené len jeho budapeštianske knižkupectvo. Ostatné prevzal do svojej opatery po úprave hraníc trnavský SSV. Do jeho evidencie sa vrátili aj členovia, ktorí v roku 1938 pripadli do Maďarska.

Spolok sv. Vojtecha v Maďarsku pod vedením Alexandra Horáka vykonal veľkú osvetovú prácu, hoci pôsobil v neľahkých politicko-spoločenských a hospodárskych pomeroch. Svojou kultúrnou činnosťou a predovšetkým šírením literatúry udržiaval národné povedomie slovenskej menšiny, roztrúsenej po celej krajine. Aj Slováci, žijúci na dočasne pripojených územiach Sedmohradka a Báčky našli v Spolku svoj oporný bod a prostredníctvom neho nadväzovali styky so Slovenskom. SSV stmeľoval Slovákov na duchovných cvičeniach či púťach. Aj vďaka týmto aktivitám dokázali vytrvalejšie odolávať asimilačným tlakom a zachovať si svoju národnú a kresťanskú identitu.

FRANTIŠEK SKOVAJSA

Duchovná a kultúrna služba Alexandra Horáka medzi Slováckmi v Maďarsku (1941 – 1945)

horelej pri Brezne. Práve tu ho zastihla naliehavá správa od Michala Bubniča vo veci založenia SSV v Budapešti. Sám Horák o tom píše: „Bol pekný dušičkový večer v horehronskej Pohorelej. Žiara sviec osvetľovala oblohu. Za ňou sa rysovali kontúry Orlovej v Nízkyh Tatrách. Náš pohorelský cintorín sa topil v dušičkových svetlách, keď mi náš poštar pán Lysina priniesol telegram od rožňavského pána biskupa Michala Bubniča. V telegrame mi oznamoval, že ma budúci štvrtok bude čakať v Dobšinej. S pánom biskupom Bubničom som sa rozlúčil pred dvoma rokmi, keď ma z Rožňavy prepustil na Slovensko, od ktorého bola Rožňava aj s pánom biskupom podľa viedenského verdiktu oddelená pohraničnou čiarou.“ Na stretnutí ho prehovoril, aby v záujme Slovákov v Maďarsku zanechal pohorelskú faru a presťahoval sa do Budapešti. Horák si predtým vyžiadal aj súhlas od biskupa Jozefa Čárskeho, ktorému bola zverená časť rožňavskej diecézy na Slovensku.

Tak sa začala cesta mladého, len 30-ročného Alexandra Horáka medzi Slovákov do Budapešti. Pred odchodom strávil na žiadosť biskupa Čárskeho niekoľko dní v Trnave, aby sa podrobne oboznámil s agendou a administratívou SSV. Horák po príchode do Budapešti vyhľadal provincionálneho radcu piaristov Vincenta Tomeka, ktorý mu poskytol prístrešie a pomocnú ruku pri práci. Počiatkové zamestnanie si našiel na sekretariáte katolíckej mládežníckej organizácie KALOT na Cukrovej ulici v Budapešti. Stal sa tajomníkom jej slovenskej sekcie a redaktorom Prameňa. Krátko po ubytovaní ho navštívil jeho budúci spolupracovník Štefan Križák. Toto stretnutie opisal v roku 1946 na stránkach Slobody nasledovne: „Pozdravil ma maďarským Dicsértessékom. Zavrel tajuplne dvere a len keď sa dobre poobzeral po izbe, či sme sami, osmelil sa a podávajúc mi s úsmevom ruku, hlasite povedal Pochválen a priateľsky ma privítal ako kultúrneho pracovníka

brých priateľov a to prevažne z radov učiteľov a kňazov, ktorí po Viedenskej arbitráži nezutekali na Slovensko, ale zostali na svojich pôsobiskách. So slovenskými rodinami z okolia Budapešti sa spoznal vo farskom kostole sv. Jozefa, kde slúžil slovenské bohoslužby a v Slovenskom katolíckom robotníckom spolku. V južnom pohraničí našiel veľmi živú, národne uvedomelú slovenskú mládež, ktorá prejavila ochotu spolupracovať pri zakladaní Spolku sv. Vojtecha a šírení jeho organizačnej siete. Trvalo takmer dva roky, kým sa Slováci v Maďarsku dočkali tejto slávnostnej chvíle.

Ustanovujúce valné zhromaždenie SSV sa konalo 4. marca 1941 v Budapešti. Sv. omšu v miestnom františkánskom chráme celebraval pri tejto príležitosti biskup Michal Bubnič. Trnavský SSV tu zastupovali Ján Pöstényi, Viktor Dušek, Mikuláš Mišík a Alexander Šindelár. Zhromaždenie zvolilo za predsedu SSV Vincenta Tomeka a za podpredsedu riaditeľa šurianskeho slovenského gymnázia Jozefa Hudeca. Správcovská stolička zostala neobsadená do 6. mája 1941, kedy bol na prvej výborovej schôdzke jednohlasne za správcu zvolený Alexander Horák.

Zakladajúce valné zhromaždenie SSV vyvolalo v maďarskej spoločnosti rozporuplné reakcie – od nenávisťných šovinistických komentárov až po žiarlivé gratulácie z najvyšších cirkevných a vládnych kruhov. Ministerský predseda Pavol Teleky poslal zhromaždeniu telegram, kde okrem iného čítame: „S potešením som sa dozvedel o založení spolku, ktorý si praje posilniť vieru a mravy Slovákov vo vlasti, lebo myslím, môžem mať dôveru v spolku, ktorý pod ochranou biskupského zboru v katolíckom duchu chce viesť jednu skupinu štátnych občanov...K účinkovaniu spolku vyslovujem aj zo svojej strany svoje najlepšie želanie.“ Vesprímsky biskup Július Czapik napísal: „S radosťou pozdravujem založenie Spolku sv. Vojtecha. Verím, že novozaložený Spolok bude hodným nástupcom Spolku sv. Vojtecha, založeného pre Slovákov

SSV Vincentovi Tomekovi: „Na žiadosť, predstretú v mene Spolku sv. Vojtecha ochotne dávam povolenie, aby ste mohli rozširovať vydania Spolku sv. Vojtecha na území mojej diecézy. V okružnom liste, ktorý vyjde najbližšie, s vrelým odporúčaním upozorním kňazov a veriacich na Spolok a jeho vydania. Nie len dovoľím, ale s radosťou a vďakou beriem na vedomie, že dôstojný pán správca Horák sa vďačne podujíma propagačných prednášok o katolíckej tlači v slovenských farnostiach. Dotyčných kňazov na to aj upozorním a pre pána správcu Horáka aj v zvláštnom spise dám povolenie.“ O tejto významnej udalosti v živote Slovákov v Maďarsku priniesla obsérny referáty aj tamojšia slovenská tlač – Slovenské noviny a Slovenská Jednota.

Spolok sv. Vojtecha sa usídlil vo františkánskom kláštore v Budapešti. Zriadil si tu kanceláriu, sklad kníh a malú obchodnú miestnosť. Postupne vybudoval svoje knižkupectvá aj v Košiciach a Nových Zámkoch. Štvrté knižkupectvo plánoval založiť v Békešskej Čabe, čo sa však napokon nepodarilo realizovať. Cieľom SSV bolo šírenie kresťansko-katolíckej kultúry medzi Slováckmi v Maďarsku. Kultúrnu činnosť prevádzal prostredníctvom vedeckých a literárnych odborov. Zbieral literárne a katolícke pamätihodnosti, vydával a rozširoval v katolíckom duchu písané knihy, spisy, modlitebné knižky, učebnice, kalendáre, časopisy a cirkevno-umelecké a náboženské predmety. O jeho počiatkový rozvoj sa zaslúžil predovšetkým trnavský SSV, ktorý ho podporoval hmotne i duchovne.

Alexander Horák okrem množstva práce v SSV často cestoval po slovenských obciach v Maďarsku, kde prednášal o katolíckej tlači, burcoval, povzbudzoval a kázal. Zakladal slovenské knižnice, usporadúval púte, divadelné predstavenia, duchovné cvičenia, procesie, výstavy a kultúrne večierky. Na týchto akciách sa Slováci mohli podrobne informovať o aktivitách SSV a mnohí sa práve pri týchto príležitostiach dávali zapisovať za jeho